Anna Mitkowska
Maria Łuczyńska-Bruzda
Gerard Ciołek

KATALOG WYSTAWY

XXVI konferencja z cyklu sztuki ogrodowej i dendrologii historycznej

ASPEKTY KONSERWATORSKIE I EKOLOGICZNE

W OCHRONIE KRAJOBRAZU

24–25.10.2019 Kraków

Anna Mitkowska
Maria Łuczyńska-Bruzda
Gerard Ciołek

KATALOG WYSTAWY

XXVI konferencja z cyklu sztuki ogrodowej i dendrologii historycznej

ASPEKTY KONSERWATORSKIE I EKOLOGICZNE

W OCHRONIE KRAJOBRAZU

24-25.10.2019 Kraków

RADA NAUKOWA KONFERENCJI:

prof. dr hab. inż. arch. Anna Mitkowska, Honorowa Przewodnicząca
dr hab. inż. arch. Zbigniew Myczkowski, prof. PK, Przewodniczący
prof. dr hab. inż. arch. Andrzej Kadłuczka - Prezes ZG Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków
Ph.D. T. Maciej Ciołek
prof. dr hab. inż. arch. Zbigniew Zuziak - Przewodniczący Komisji Urbanistyki i Architektury O/PAN w Krakowie
prof. dr hab. inż. arch. Aleksander Böhm
prof. Jadwiga Łukaszewicz - Prezes Polskiego Komitetu Narodowego ICOMOS
prof. dr hab. Zbigniew Mirek
prof. dr hab. inż. arch. Krystyna Pawłowska
D.Sc.Ph.D. Assoc.Prof. Albert Fekete
Ph.D, Arch, Assoc.Prof. Lyudmila Ruban
prof. dr hab. inż. arch. Marzanna Jagiełło
prof. Krzysztof Pawłowski
prof. dr hab. inż. arch. Wojciech Brzezowski
dr hab. inż. arch. Agata Zachariasz, prof. PK
dr hab. inż. arch. Katarzyna Łakomy, prof. PK
dr hab. inż. arch. Beata Makowska, prof. PK
dr inż. arch. Katarzyna Hodor
dr inż. arch. Magdalena Rzeszotarska-Pałka
dr inż. Anna Majdecka-Strzeżek
dr Andrzej Michałowski
mgr Barbara Werner – PKN ICOMOS

KOMITET ORGANIZACYJNY:

Katarzyna Hodor, Miłosz Zieliński, Katarzyna Łakomy, Jacek Rulewicz, Halina Landecka, Jerzy Szałygin, Urszula Forczek-Brataniec, Wojciech Bobek, Katarzyna Fabijanowska, Anna Staniewska, Wojciech Rymsza

PATRONAT HONOROWY:

Ministra Środowiska Henryka Kowalczyka
Wiceministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego - Generalnego Konserwatora Zabytków Magdaleny Gawin
Rektora Politechniki Krakowskiej Profesora Jana Kaziora
Prezesa Stowarzyszenia Architektury Krajobrazu SAK Piotra Redy

PARTNERZY KONFERENCJI:

Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie
Polski Komitet Narodowy Międzynarodowej Organizacji Ochrony Zabytków i Miejsc Zabytkowych I C O M O S

https://konferencjaogrodowa.pk.edu.pl/
http://www.architektura-krajobrazu.pk.edu.pl/
https://www.facebook.com/Landscape-Conference-in-Cracow

Za prezentowane treści odpowiada wyłącznie Politechnika Krakowska im. T. Kościuszki.

Szanowni Państwo

Mam zaszczyt oddać w Państwa ręce materiał, dotyczący trzech ważnych postaci dla polskich krajobrazów i dziedzictwa kulturowego. Są to:

Profesor Anna Mitkowska – specjalista od krajobrazów sakralnych i kalwaryjnych, znakomita mentorka i opiekun naukowy,

Profesor Maria Łuczyńska-Bruzda – naukowiec praktyk i promotor w zakresie krajobrazu otwartego jego ochrony i komponowania,

Profesor Gerard Ciołek (1909-1966) – pionier ochrony ogrodów zabytkowych w Polsce, działający aktywnie na rzecz ochrony i kształtowania krajobrazu.

Każda z prezentowanych osób ma w swoim dorobku znaczące działania zmierzające do ratowania i zachowania dóbr naturalnych i kulturowych. XXVI konferencja z cyklu sztuki ogrodowej i dendrologii historycznej, na temat: *Aspekty konserwatorskie i ekologiczne w ochronie krajobrazu*, której wystawa towarzyszy, skupiając grono znawców tematyki będzie właściwym miejscem do prezentacji dokonań naszych mentorów. Zasadniczym celem tego spotkania jest popularyzacja wiedzy z zakresu ochrony krajobrazu oraz podniesienie świadomości i kształtowanie postaw ekologicznych. Istotnym w dyskusji nad tą tematyką są rozważania dotyczące zrównoważonego rozwoju rozpatrywanego między innymi w kontekście miasta zintegrowanego z krajobrazem, z zielenią ogrodów, bioróżnorodnością, przestrzenią publiczną będącą generatorem aktywności społecznych i ekonomicznych.

Katalog ten, stanowi dopełnienie wystawy prezentującej najważniejsze prace i twórczość wymienionych tu osób.

Katarzyna Hodor
organizator naukowy

Anna Mitkowska

Prof. dr hab. inż. architekt. Urodzona 8.08.1949 w Krakowie, dyplom mgr inż. arch. uzyskany w 1973, Politechnika Krakowska; dr 1978, Politechnika Wrocławska; dr hab., 1991, Politechnika Krakowska; tytuł profesora, 2000, Politechnika Krakowska. W latach 1992 – 2017 kierownik Zakładu Sztuki Ogrodowej i Terenów Zielonych w Instytucie Architektury Krajobrazu WA PK. Od 1980 roku związana zawodowo z Politechniką Krakowską; okresowo także z: PAN O/Kraków, Politechniką Wrocławską, Instytutem Kształtowania Środowiska, O/Wrocław, Wyższą Szkołą Pedagogiczną w Krakowie, Bielską Wyższą Szkołą im. J. Tyszkiewicza. Główne zainteresowania badawcze to: historia architektury i urbanistyka, architektura krajobrazu, historia sztuki ogrodowej, konserwacja krajobrazów i ogrodów, kalwarie polskie i europejskie, urbanistyka i planowanie przestrzenne. Dydaktyk, pedagog, projektant, ekspert oraz naukowiec. Autorka dokumentacji naukowej i wniosku o wpis historycznego krajobrazu komponowanego Kalwarii Zebrzydowskiej na Listę światowego dziedzictwa UNESCO, wielu publikowanych rozpraw i opracowań studialnych. Autorka 11 pozycji książkowych, m.in.: „Polskich Kalwarii", współautorka „Tezaurusa Sztuki Ogrodowej", oraz autorka 4 podręczników akademickich dla kierunku architektura krajobrazu.

Życiorys zawodowy **(wybrane osiągnięcia)**

1973 r. uzyskanie stopnia mgr inż. arch., na Politechnice Krakowskiej, Wydz. Architektury, kierunek „architektura i urbanistyka", dyplom z wyróżnieniem (styczeń 1973), promotorzy: doc. Andrzej Domański i prof. Wiktor Zin; na temat: K*alwarii Zebrzydowskiej – projekt konserwatorskich przekształceń pątniczej fundacji Zebrzydowskich krajobrazowym zespole Barwałd – Kalwaria – Lanckorona*

1978 r. uzyskanie stopnia dr nauk technicznych, Politechnika Wrocławska, dyscyplina „architektura i urbanistyka", promotor: prof. Edmund Małachowicz, praca nagrodzona nagrodą Rektora Politechniki Wrocławskiej i Ministerstwa Kultury – Zarząd Muzeów i Ochrony Zabytków;

1981 r., 1985 r., 1990 r. studium i koncepcja rewaloryzacji parku zdrojowego w Ojcowie [w Ojcowskim Parku Narodowym]

1983-1988 studium rekompozycji zespołu parku kalwaryjskiego w Wejherowie z wytycznymi do planu miejscowego Wejherowa i projekt koncepcyjny rewaloryzacji parku pałacowego Przebendowskich w Wejherowie

1984 r. monografia *Wambierzyce*, „Ossolineum" Wrocław

1986 r. członek Komisji Urbanistyki i Architektury O/PAN w Krakowie

1987-1989 studium i koncepcja rewaloryzacji krajobrazowego parku pielgrzymkowego w Kalwarii Zebrzydowskiej [zesp.]

1990 r. monografia *Sacro monte – park pielgrzymkowy*, Wydaw. Politechniki Krakowskiej, Kraków

1990 r. monografia *Sanktuarium Matki Bożej Mirowskiej w Pińczowie* (współautorstwo z O. Albinem Sroką OFM), „Biblioteka Franciszkańska", Kraków Asyż 1990

1991 r. indywidulany grant KBN, „Kalwarie polskie na tle włoskich Sacri Monti"

1991 r. nadanie stopnia dr habilitowanego, w dziedzinie nauk technicznych, dyscyplina „architektura i urbanistyka", specjalność historia architektury i urbanistyki, Politechnika Krakowska

1992 r. studium krajobrazowo-urbanistyczne do planu zagospodarowania przestrzennego gminy Kalwaria Zebrzydowska (z zespołem),

1992-2017 kierownik Zakładu Sztuki Ogrodowej i Terenów Zielonych w Instytucie Architektury Krajobrazu, Wydział Architektury, Politechnika Krakowska (od 1992)

1993 r. monografia *Śladami Św. Franciszka z Asyżu w poszukiwaniu kompozycyjno-krajobrazowych źródeł Kalwarii Zebrzydowskiej, (broszura),* Wydawn. Calvarianum, kalwaria Zebrzydowska 1993

1993-1999, prodziekan Wydziału Architektury ds. naukowych i rozwoju kadry (2 kadencje);

1994 r. *Model postępowania konserwatorskiego dla zdewastowanych założeń ogrodowych* (z zespołem), Wydaw. Ośrodka Ochrony Zabytkowego Krajobrazu, Warszawa 1994 (Nagroda Ministra Kultury i Sztuki – Generalnego Konserwatora Zabytków, zespołowa);

od 1994 r. organizacja i współorganizacja, udział w radzie naukowej konferencji ogrodowej z zakresu sztuki ogrodowej i dendrologii historycznej

od 1994 r. członek Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków

1995 r. studium i projekt rewaloryzacji Parku Centralnego w Lądku Zdroju (z zespołem),

1996 r. projekt nawierzchni Placu Rajskiego przed fasadą kościoła głównego w Kalwarii Zebrzydowskiej (z zespołem), 2003 r. realizacja

1997-1998 r. naukowe udokumentowanie wybitnych i uniwersalnych wartości manierystycznego parku pielgrzymkowego w Kalwarii Zebrzydowskiej (A. Mitkowska, z zespołem technicznej współpracy) zwieńczone w dniu 1 grudnia 1999 wpisem Kalwarii Zebrzydowskiej na Listę Światową UNESCO - NAGRODA im. Św. Brata Alberta dla A. Mitkowskiej za doprowadzenie do wpisu Kalwarii Zebrzydowskiej na Listę Światową UNESCO w 2000 r.

1997-1998 r. *Tezaurus sztuki ogrodowej* (współautorstwo po 50% z Markiem Siewniakiem), Wydaw. „Rytm", Warszawa 1997/98, - pierwsza w polskim piśmiennictwie naukowym obszerna encyklopedia ogrodowa, obejmująca łącznie 1575 haseł problemowych, z uwzględnieniem zagadnień konserwatorskich (Nagroda MInistra Edukacji Narodowej I st.)

1998 r. projekt rewaloryzacji Parku Moniuszki w Lądku Zdroju (współautor)

1998 r. monografia *Kalwaria w Werkach pod Wilnem,*Wydaw. „Lettra-Graphic", Kraków 1998

1998 r. odznaczona Srebrnym Krzyżem Zasługi

od 1999 r. członek PKN ICOMOS

1999-2000 indywidualny grant KBN „Kalwaria Kaszubska... w Wejherowie"

1999-2001 studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Wiślica (współautor)

1999-2005, 2017-2019 przewodnicząca Wydziałowej Komisji Doktorskiej w zakresie architektury krajobrazu [K-4], Wydział Architektury, Politechnika Krakowska

2000 r. otrzymanie tytułu profesora nauk technicznych, Politechnika Krakowska, Wydział Architektury

2000 r. monografia*Kalwaria Kaszubska i park Przebendowskich w Wejherowie,*Wydaw. „Lettra-Graphic", Kraków 2000

od 2001 uprawnienia rzeczoznawcy Ministra Kultury w zakresie ochrony zabytków, w dziedzinie krajobrazów kulturowych, specjalność: kalwarie, miasteczka i ogrody historyczne

2003 r. monografia *Polskie kalwarie,* „Ossolineum" Wrocław Warszawa Kraków 2003 (Nagroda Ministra Edukacji Narodowej I st.)

2003 r. projekt rewaloryzacji rynku w Lanckoronie, realizacja w 2005 r.

2004 r. Złota Odznaka Politechniki Krakowskiej

2004-2005 studium i projekt ogrodu Maryjnego przy klasztorze OO. Franciszkanów w Pilicy, (główny współautor z Katarzyna Hodor), realizacja ukończona w 2005 r.

2005 r. godność Honorowego Obywatela Gminy Lanckorona

2006 r. monografia *Kalwaria na Górze Świętej Anny. Wybitny obiekt europejskiego i polskiego nurtu sanktuariów kalwaryjskich,* Franciszkańskie Wydawnictwo św. Antoniego, Wrocław 2006

2008 r. monografia *Sanktuarium Matki Bożej Śnieżnej, Opiekunki Rodzin w Pilicy - Biskupicach* (z autorskim udziałem Katarzyny Hodor), Wydaw. OO. Franciszkanów- Reformatów, Kraków Pilica 2008

2012 r. podręcznik akademicki *Historia ogrodów europejskiego kręgu kulturowego. Cz. I. Od starożytności do renesansu,* Wydaw. Politechniki Krakowskiej, Kraków 2012

2013 r. podręcznik akademicki *Historia ogrodów europejskiego kręgu kulturowego. Cz. II. Od manieryzmu do końca XIX wieku* (z autorskim udziałem Katarzyny Łakomy i Katarzyny Hodor), Wydaw. Politechniki Krakowskiej, Kraków 2013 (Nagroda Rektora Politechniki Krakowskiej, zbiorowa I st.)

2015 r. podręcznik akademicki *Historia sztuki*, t.I, Historia sztuki dla studentów „architektury krajobrazu" zawierająca nurty stylowe w architekturze, urbanistyce i krajobrazach znaczące dla współczesnego projektowania krajobrazowego. Tom I : Od prehistorii poprzez kultury starożytne do początków średniowiecza

2015 r. nagroda Zarządu Głównego Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków im. Gerarda Ciołka

2016 r. podręcznik akademicki *Historia sztuki*, t.II Historia sztuki dla studentów „architektury krajobrazu" zawierająca nurty stylowe w architekturze, urbanistyce i krajobrazach znaczące dla współczesnego projektowania krajobrazowego. Tom II : Od romanizmu poprzez gotyk, renesans i manieryzm, barok i rokoko, klasycyzm, romantyzm i historyzm, do secesji

2016 r. odznaczona Medalem Komisji Edukacji Narodowej Medalem Komisji Edukacji Narodowej

2017 r. kierownik wyjazdu studialnego: Naukowo - kulturowo – przyrodnicze krajobrazu średniowiecza i renesansu w regionach: Veneto, Emilia-Romana, Toskania, Lacjum (architektura starochrześcijańska, romańska, ogrody średniowiecza, renesansu, manieryzmu).

Zespół Instytutu Architektury Krajobrazu przed zabudowaniami Karmelitów na Piasku, 2004

O wystawie

Wystawa „Twórczość i dokonania" w odniesieniu do działalności Profesor Anny Mitkowskiej sprzyja refleksji nad współczesnymi uwarunkowaniami ochrony obiektów dziedzictwa kulturowego, których zagrożenia zmieniają się wraz ogólnymi uwarunkowaniami, ideami, teoriami, nowymi technologiami, problemami jakości środowiska, uwarunkowaniami prawnymi, ekonomicznymi, itp. Pełne pasji i zaangażowania podejście, wraz z szeroką wiedzą, otwartym światopoglądem oraz pracowitości i wytrwałość pozwalają w każdych okolicznościach dbać o dobro historycznej przestrzeni – czy to niewielkiego ogrodu, parku czy krajobrazu kulturowego. Tak właśnie można scharakteryzować postawę twórczą Profesor Anny Mitkowskiej.

Jak jednak na kilku planszach pokazać lata pracy, analiz, przemyśleń, pozwalających na podjęcie właściwego kierunku działań, a w końcu realizację zamierzenia? Jak zaprezentować trudny ale i satysfakcjonujący proces powstawania ekspertyzy, koncepcji, projektu czy pracy naukowej lub dydaktycznej? Można przeliczyć dorobek na ilość pozycji, można przeliczyć na nagrody, ale najbardziej wartościowe jest to co można faktycznie zobaczyć w przestrzeni, w krajobrazie.

Na wystawie zaprezentowane zostaną główne nurty aktywność badawczo-projektowej poprzez miejsca, krajobrazy, regiony, które są bliskie Pani Profesor. Będą to:

KRAKÓW. Kontynuacja tradycji badań nad dziedzictwem ogrodowym i jego ochroną „krakowskiej szkoły architektury krajobrazu";

KALWARIA ZEBRZYDOWSKA. Kalwarie jako europejski fenomen krajobrazowo-parkowy;

WEJHEROWO. Konserwacja i rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego;

WIŚLICA. Studia krajobrazowe i planowanie przestrzenne;

PILICA. Sacrum w ogrodzie;

LANCKORONA. Wartość, tradycja i tożsamości miejsca;

ITALIA. Sztuka w krajobrazie.

Zagadnienia te splatają się ze sobą, pokazują zarówno specyfikę i jak i oryginalność dorobku. Wiążą je także tzw. konferencje ogrodowe, które dzięki zaangażowaniu Profesor Anny Mitkowskiej z zespołem organizowane są corocznie od 1994 roku i stanowią ważne pole wymiany doświadczeń specjalistów związanych szeroko pojętą ochroną krajobrazu kulturowego.

Katarzyna Łakomy

KRAKÓW.

Kontynuacja tradycji badań nad dziedzictwem ogrodowym i jego ochroną „krakowskiej szkoły architektury krajobrazu”

Tradycje badań nad dziedzictwem ogrodowym i jego ochroną, w Politechnice Krakowskiej sięgają początków istnienia Wydziału Architektury. Wybitne osobowości „krakowskiej szkoły architektury krajobrazu”: Gerard Ciołek, Tadeusz Tołwiński, Zygmunt Novàk, Wanda Genga budowali zręby wiedzy ogrodowej, poszerzając polskie piśmiennictwo naukowe o kolejne dzieła dotyczące polskiego dziedzictwa ogrodowego. Przez wiele lat badania te z powodzeniem poszerzali i rozwijali Maria Łuczyńska-Bruzda, a nade wszystko profesor Janusz Bogdanowski.
Badania profesora Janusza Bogdanowskiego i jego współpracowników mieściły się w strukturze organizacyjnej Zakładu Architektury Krajobrazu, w 1992 roku przekształconego w Instytut Architektury Krajobrazu, a w nim od 1992 roku przez Zakład Sztuki Ogrodowej i Terenów Zielonych (kier. A. Mitkowska). Ten, merytorycznie stanowi prostą kontynuację wcześniejszego „Zespołu Rewaloryzacji Parków i Ogrodów Zabytkowych” działającego w Zakładzie J. Bogdanowskiego pod kierunkiem mgr art. plastyka Wandy Gengi, a po jej odejściu na emeryturę, od 1988 roku pod kierunkiem A. Mitkowskiej. Zgodnie z dotychczasową specyfiką, w Zakładzie Sztuki Ogrodowej podejmowana jest działalność naukową, projektową i dydaktyczną dotyczącą szeroko rozumianych zagadnień europejskiego i polskiego dziedzictwa ogrodowego, rozpatrywanego na tle krajobrazów historycznych w ich splocie wartości przyrodniczych i kulturowych.

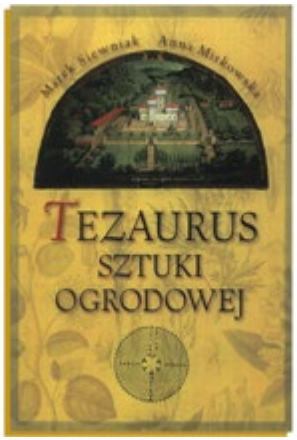

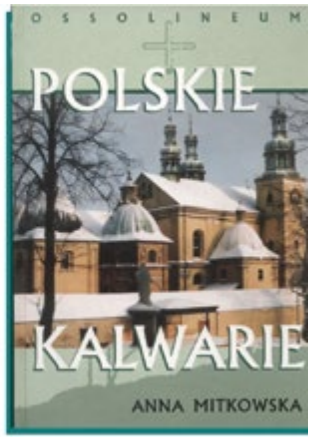

KALWARIA ZEBRZYDOWSKA.

Kalwarie jako europejski fenomen krajobrazowo-parkowy

Początki zainteresowań badawczych Anny Mitkowskiej dotyczących krajobrazowych obiektów kalwaryjskich sięgają 1971 roku. To wtedy, w ramach studiów na Wydziale Architektury Politechniki Krakowskiej, jako przed dyplomową praktykę odbyła studia terenowe „dróżek” modlitewnych Kalwarii Zebrzydowskiej, wykonując szczegółową inwentaryzację zasobu dendrologicznego tras pielgrzymkowych tego Pasyjno-Maryjnego sanktuarium plenerowego. Materiały z prac terenowych stały się punktem wyjścia dla przygotowania pracy dyplomowej magisterskiej nt. *Kalwaria Zebrzydowska – projekt konserwatorskich przekształceń pątniczej fundacji Zebrzydowskich krajobrazowym zespole Barwałd – Kalwaria – Lanckorona*, przygotowywanej w 1972 roku. Kontynuowała badania nad tym zagadnieniem i publikowała ich wyniki. Kolejnym krokiem była rozprawa doktorska nt. *Kalwaria Wambierzycka i założenia kalwaryjne na Śląsku*, Wrocław 1978. Już wówczas była ekspertem w zakresie fundacji kalwaryjskich. Wpis na listę UNESCO w roku, następnie koncepcja placu Rajskiego i Placu Pielgrzymkowego nie były zwieńczeniem tej pasji. To także badania nad europejskimi kalwariami, a w tym włoskimi *sacri monti*, które przełożyły się na liczne prace studialne i publikacje książkowe. Najważniejsze z nich dotyczyły: Wambierzyc, Werk pod Wilnem, Wejherowa, Góry św. Anny.

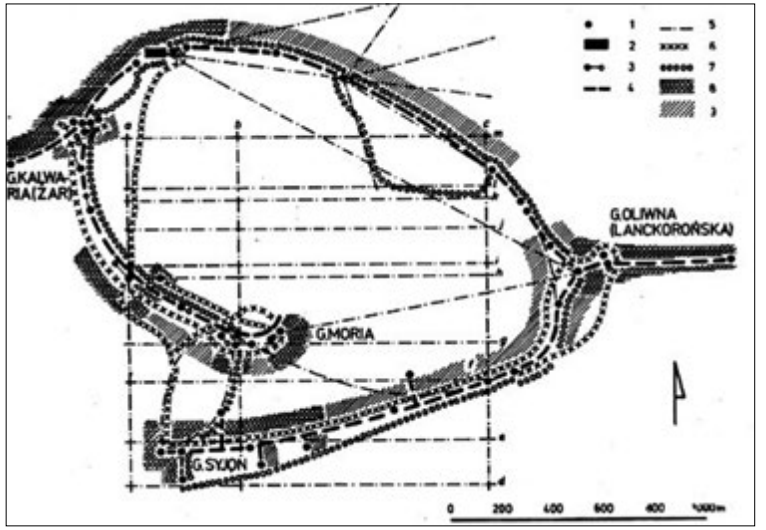

Schemat kompozycyjny rozplanowania Kalwarii Zebrzydowskiej, opr. A.Mitkowska

A. Mitkowska jest autorką ponad 160 różnej kategorii dokumentacji konserwatorskich, w tym: studiów historyczno-kompozycyjnych dla obiektów ogrodowych (np. park zdrojowy w Ojcowie, parki zdrojowe w Lądku Zdroju); opracowań inwentaryzacyjnych, m.in. typu „Białe Karty" (kaplice kalwaryjskie w Wambierzycach); ewidencji ogrodowych (Kalwaria Zebrzydowska, kalwaria w Wejherowie na Pomorzu Gdańskim); wskazań konserwatorskich dla interwencji we wnętrza i fasady zabytkowych obiektów architektury (np. kolorystyka wnętrz kościołów gotyckich Wrocławia, fasada kamienicy przy ul. Św. Jana 12 w Krakowie); wytycznych konserwatorskich (Park Skaryszewski w Warszawie, ogród Izabeli Czartoryskiej w Puławach). Osobną grupę stanowią koncepcje projektowe. Szczególne miejsce stanowi Wejherowo – kalwaria i zespół parku pałacowego Przebendowskich, dla których od 1983 roku wykonała szereg projektów i którym poświęciła jedną ze swoich monografii.

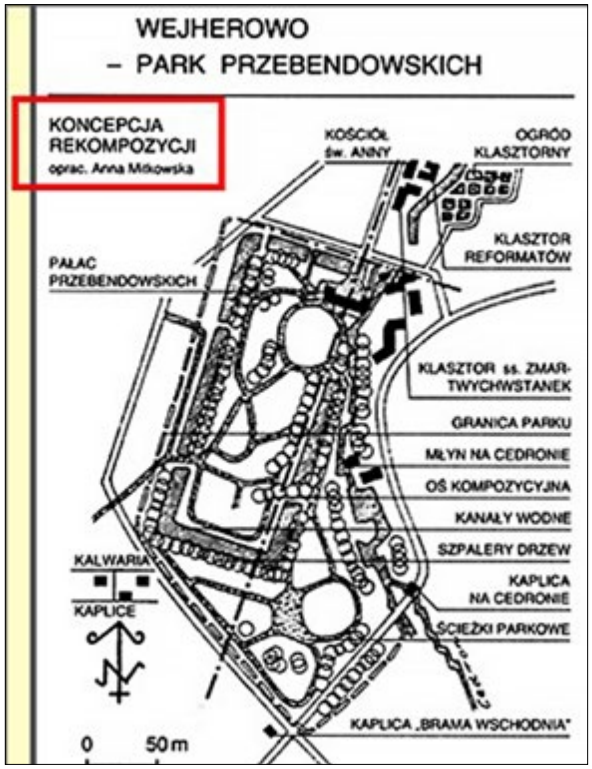

Koncepcja rewaloryzacji parku Przebendowskich w Wejherowie, opr. A. Mitkowska

Problematyka planowania przestrzennego towarzyszy A. Mitkowskiej od początków jej pracy zawodowej. Bezpośrednio po uzyskaniu doktoratu w Politechnice Wrocławskiej w 1978 roku, zatrudniona została na pełnym etacie w Instytucie Kształtowania Środowiska, Oddział we Wrocławiu, w jego Zakładzie Planowania Przestrzennego (do września 1979). Uczestniczyła w pracach Instytutu (współautor) m. in.: dotyczących studialnego opracowania modelowej koncepcji rewaloryzacji rynku zabytkowego, kameralnego układu urbanistycznego na przykładzie Nowego Miasteczka, 1978; a także metod sporządzania planu zagospodarowania przestrzennego (ogólnego i szczegółowego) gmin wiejsko-miejskich na przykładzie Stronia Śląskiego, 1978-79; oraz zasad przekształcania struktury przestrzennej miast - ośrodków gmin miejsko-wiejskich, 1979. Jednym z bardziej znaczących osiągnięć A. Mitkowskiej w zakresie planowania przestrzennego stało się jednak monumentalne opracowanie dla gminy Wiślica, wykonywane etapowo w okresie 1999-2001. W 2001 roku praca zyskała Nagrodę Ministra Infrastruktury I stopnia, za wybitne osiągnięcia twórcze w dziedzinie planowania przestrzennego i urbanistyki.

Schemat kompozycji krajobrazowej gminy Wiślica, opr. A. Mitkowska i G. Schneider-Skalska

PILICA.
Sacrum w ogrodzie

Ogród to sacrum krajobrazowe – formalny efekt poszukiwania bezpiecznego kontaktu z przyrodą w nawiązaniu do wizji rajskich różnych religii, czytamy w *Historii ogrodów europejskiego kręgu kulturowego* cz.1, autorstwa Anny Mitkowskiej. Stwierdzenie to odnosi się nie tylko do założeń kalwaryjskich, ogrodów klasztornych, krajobrazów sakralnych, ale także mniejszych ogrodów świeckich, kształtowanych w duchu tradycji i ekologii. Także w twórczości profesor Mitkowskiej *sacrum ogrodowe*, przejawia się nie tylko w tematyce studialno-projektowej obiektów kalwaryjskich, ale również w dydaktyce (m.in.: fakultet -*Sacrum krajobrazowe*, *Projektowanie zintegrowane-rewaloryzacja ogrodów klasztornych*, seria wykładów z *Sztuki ogrodowej* oraz prace dyplomowe), corocznej konferencji naukowej, opracowaniach naukowych oraz projektach. Pięknym przykładem tych ostatnich jest projekt ogrodu Maryjnego przy klasztorze OO. Franciszkanów w Pilicy.

Okładka monografii *Sacrum w ogrodach. Święte ogrody kalwaryjne i ich symbolika* (red. A. Mitkowska), Kraków 1997; Plansza koncepcyjna do projektu Ogrodu Maryjnego w Pilicy, opr. A. Mitkowska, fragment zrealizowanego ogrodu, fot. K. Hodor

LANCKORONA.
Wartość, tradycja i tożsamości miejsca

To właśnie „tradycja miejsca" powinna stanowić punkt wyjścia i podstawę dla podejmowania wszelkich działań projektowych: konserwatorskich i kreacyjnych. To zdanie Pani Profesor Mitkowskiej opublikowane w 2008 roku jest nie tylko wytyczną dla innych, jest główną zasadą podejmowanych przez nią prac projektowych. Jako jedna z pierwszych w Polsce zwróciła uwagę na tradycję miejsca, ducha miejsca, *genius loci*. Stworzone przez nią wytyczne do wartościowania ogrodów zabytkowych stanowią dotychczas najpełniejsze tego typu narzędzie i rozwijają zagadnienia zawarte w „Modelu postepowania konserwatorskiego". Lanckorona – jedna z najbardziej krajobrazowych polskich miejscowości, silnie związana jest z postacią Anny Mitkowskiej, o czym świadczy m.in. fakt nadania jej tytułu Honorowego Obywatela Gminy Lanckorona w 2005 roku. Jest to zasługa zarówno jej zaangażowania w życie społeczne, jaki realizacji projektu rewaloryzacji Rynku.

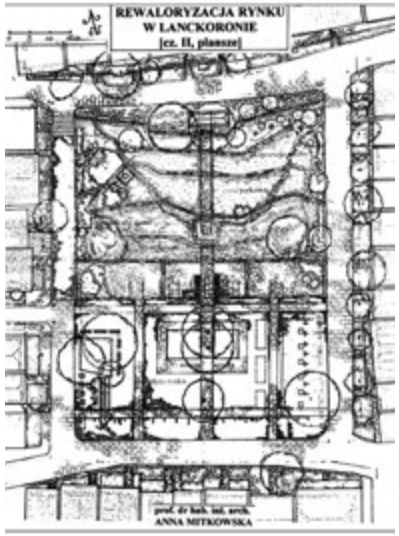

Fragmenty projektu rewaloryzacji Rynku w Lanckoronie. Profesor Mitkowska z uczestnikami seminarium terenowego w 2018, fot.J.Zych

Sacro monte – park pielgrzymkowy, Wydaw. Politechniki Krakowskiej, Kraków 1990–to pierwsze i ciągle jedyne w polskim piśmiennictwie naukowym monograficzne opracowanie piemonckiej grupy włoskich Sacri Monti (kalwarii) w ujęciu faktograficzno-historycznym i krajobrazowych analiz kompozycyjnych. Mocno wyakcentowano powstanie w terenach przedalpejskich Piemontu wielkoprzestrzennego, komponowanego kulturowo-przyrodniczego i symbolicznego krajobrazu zbudowanego grupą pejzażowych renesansowo-barokowych sanktuariów kalwaryjskich. W twórczości i działalności Profesor Mitkowskiej, Włochy zawsze miały wyjątkowe znacznie, głównie poprzez postać Jana Pawła II, odbyte staże naukowe i wyjazdy studialne ale także współpracę w zakresie dydaktyki. Wspomniany Piemont, ale także Emilia-Romana, Toskania czy Lacjum były przedmiotem prac studialnych dotyczących krajobrazów komponowanych, sztuki ogrodowej czy historii architektury, w tym szczególnie znaczących dotyczących willi podmiejskich i architektury bizantyjskiej.

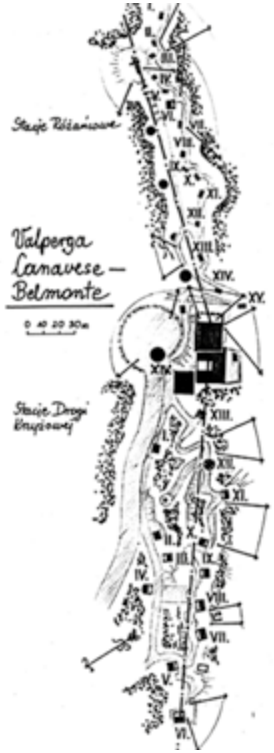

Wyjazd studialny ZSOiTZ WA PK, Włochy 2017, szkic kalwarii Valperga Canavese - Belmonte, opr. A. Mitkowska

Tzw. „konferencje „ogrodowe" od 1994 roku nieprzerwanie organizowane są na Wydziale Architektury Politechniki Krakowskiej. Ich główną pomysłodawczynią oraz współorganizatorką, razem z prof. M. Siewnikiem, była Profesor Anna Mitkowska. Obecnie przewodniczy Radzie Naukowej konferencji, której główną organizatorką od 2013 roku jest dr Katarzyna Hodor. Pierwsze ze spotkań, nt.: *Drzewa w krajobrazie historycznym* wytyczyło główny kierunek i ideę tego wydarzenia, które dziś zaznane jest jako „Konferencja naukowa w zakresie sztuki ogrodowej i dendrologii historycznej". Jednak jej konwencja zmienia się i rozwija zarówno w zakresie podejmowanych, najbardziej aktualnych problemów, jak i programu i wydarzeń towarzyszących – sesji posterowych, sesji studenckich, warsztatów czy seminariów terenowych, jak i coraz szerszej międzynarodowej i międzyinstytucjonalnej współpracy. Niezwykłą wartość stanowią także materiały konferencyjne, współcześnie publikowane w kolorze w czasopismach czy monografiach, niegdyś ręcznie przepisywane na maszynie do pisania...

Anna Mitkowska (oraz od lewej W.Bobek, K.Hodor, K.Kuśnierz) podczas Konferencji w 2013 (20-lecie konferencji), fot. J.Zych,oficjalne logo konferencji (od 2014, proj. J.Kuśmierski); obrady konferencji w 2018, MCK, fot. K. Łakomy

Bibliografia

[1.] Anna Mitkowska, *Kalwaria Kaszubska park Przebendowskach w Wejherowie*, Kraków 2000

[2.] Anna Mitkowska, Katarzyna Łakomy, *Obrona obiektów krajobrazowych i ogrodowych z uwzględnieniem tradycyjnych wartości kulturowo-przyrodniczych poprzez odczytanie i eksponowanie „genius loci”*, [w:] Współczesne problemy teorii konserwatorskiej w Polsce, Warszawa-Lublin 2008, (red. B. Szmygin), s.74-84.

[3.] Anna Mitkowska, K. Fabijanowska, D. Uruska-Suszek, A. Zachariasz, K. Tor, *Model postępowania konserwatorskiego dla zdewastowanych założeń ogrodowych przejmowanych przez Agencję Własności Rolnej Skarbu Państwa*, [w:] Studia i Materiały. Ogrody, nr 2(8), Warszawa 1994.

[4.] Anna Mitkowska, *Polskie Kalwarie*, Wrocław 2003.

[5.] Anna Mitkowska, *Rozważania nad wartością ogrodów zabytkowych dla ich ochrony i konserwacji*, [w:] Wartościowanie w ochronie i konserwacji zabytków, (red. B. Szmygin), Warszawa-Lublin 2012, s.121-134.

[6.] Anna Mitkowska, Katarzyna Hodor, *Sanktuarium Matki Bożej Śnieżnej Opiekunki Rodzin Pilicy-Biskupicach*, Kraków-Pilica 2008.

Dokumenty niepublikowane

Anna Mitkowska, Dokumentacja wniosku o nagrodą im. Gerarda Ciołka, Kraków 2014

Zbiory prof. Anny Mitkowskiej

Profesor Anna Mitkowska z rodziną podczas uroczystszej sesji naukowej w 25.rocznicę śmierci Profesora Józefa Mitkowskiego zorganizowanej przez Muzeum Historyczne Miasta Krakowa w 2005 roku

Wiedeń, Hundertwasserhaus, zespół Instytutu Architektury Krajobrazu podczas wyjazdu studialnego, fot. M. Zieliński 2017

Fotografia Pani Profesor wykonana przez M. Bratańca podczas promocji doktorskiej U. Forczek-Brataniec przed Wydziałam Architektury na ul. Podchorążych. Kraków 2005

Maria Zofia Łuczyńska-Bruzda

Urodzona w Ostrogu nad Horyniem 2 lutego 1933, córka Dionizego i Janiny. Przeżyła Powstanie Warszawskie, w którym straciła matkę. Uczęszczała do szkół SS. Nazaretanek w Warszawie oraz SS. Urszulanek w Krakowie. Ukończyła studia na Wydziale Architektury w Krakowie (1951-1957). W roku 1961 uzyskała doktorat, a w 1981 habilitację. Tytuł naukowy profesora otrzymała w maju 1997 roku

W wielu środowiskach wystarczy o Niej powiedzieć po prostu Pani Profesor. Synonim ten, pisany i... wymawiany zawsze z dużej litery, wzbudzający szacunek i sympatię, znany jest nie tylko w Instytucie Architektury Krajobrazu Wydziału Architektury Politechniki Krakowskiej. Czytelny jest także w Akademiach: Górniczo-Hutniczej i Rolniczej; w dyrekcjach parków narodowych i muzeów, ośrodków służb konserwatorskich, w Polskiej Akademii Nauk, a także w środowisku czynnie projektujących architektów, absolwentów Wydziału, z których większość, w którymś momencie swego studenckiego lub zawodowego życia, zetknęła się z Nią osobiście.

Profesordr hab. inż. arch. Maria Zofia Łuczyńska-Bruzda należy do tych uczonych, którym ojczysty krajobraz zawdzięcza najwięcej. W środowisku tym, współtworzonym m.in. przez profesorów: Gerarda Ciołka, Zygmunta Nováka, Tadeusza Tołwińskiego, kształtowali się współtwórcy i kontynuatorzy krakowskiej szkoły architektury krajobrazu: m. in. Profesorowie Janusz Bogdanowski oraz Maria i Jan Bruzdowie. Śladem narodzin nowego spojrzenia na dziedzictwo wokół nas jest książka profesora Zygmunta Nováka *Przyrodnicze elementy planowania regionalnego i udział* w *nim architekta,* z roku 1950. Książka, napisana niedługo po II wojnie światowej przez pioniera nowego rozumienia architektury, planowania przestrzennego i ochrony przyrody, dokumentuje niezwykły (i chyba niedoceniony) czas i wysiłek, gdy w zniszczonym wojną, objętym obcą dominacją kraju rodziła się awangardowa nauka i postawa, wiele dziesiątków lat później nazwana postawą ekologiczną. Maria Łuczyńska-Bruzda ujęła to słowami: *Tworzenie warunków bytu zgodnie z potrzebami człowieka, a więc tworzenie byto-systemu środowiska kulturowego w przestrzeni, poprzez komponowanie krajobrazu, to sposób działania Architektury. Warunkiem kontynuacji kreacji jest działanie w zgodzie z naturą. Jeśli przyjmiemy, że środowisko naturalne powłoki ziemi, obejmujące liczne ekosystemy w przestrzeni, ukształtowane według zamysłu Stwórcy jako „dzieło dobre" tworzy krajobraz*

harmonijny, to człowiek ma się odnosić z szacunkiem do tego dzieła. Dbając o „integralność stworzeń" powinien je ochraniać.

Przez dziesiątki lat zanurzona była w krajobrazie Jury Krakowsko-Częstochowskiej. Ochrona i kształtowanie dziedzictwa tej części Polski stała się jedną z fundamentalnych sfer działalności Pani Profesor. W latach 1956-1976 pełniła Ona społecznie funkcję architekta Ojcowskiego Parku Narodowego. Lata trudnych i pionierskich doświadczeń zaowocowały później pracą habilitacyjną i serią publikacji, tak związanych przedmiotowo z Ojcowskim Parkiem Narodowym (*Skuteczność planowania przestrzennego Ojcowskiego Parku Narodowego*, „Zesz. Nauk. i Mon. PK"; *Wartości kulturowe Ojcowskiego Parku Narodowego. Analiza form, problemy ich zachowania*. Teka KU i A O/PAN Kraków, t. XII, 1978; *Ochrona krajobrazu w Ojcowskim Parku Narodowym,* Teka KUiA O/PAN Kraków, t. XVII, 1983) jak i sięgających uogólnień np.: *Wybrane metody planowania przestrzennego parków narodowych*. Teka KUiA O/PAN Kraków t.II, 1968; *Charakterystyka przestrzenna parków narodowych w Polsce i wynikające z niej zadania planowania przestrzennego,* „Ochr. Przyr." R.34 i inne.

Praca architekta parku, zwłaszcza najmniejszego parku narodowego w Polsce, położonego w strefie silnej antropopresji, na obrzeżach wielkich ośrodków miejskich i przemysłowych - to ciągła mediacja, próba godzenia interesów nie do pogodzenia, i mimo założonego prawnie prymatu ochrony przyrody - konieczność równoważnego traktowania zagadnień natury i kultury. Motyw ten, przewijający się przez wszystkie opracowania Profesor Marii Łuczyńskiej-Bruzdy, znalazł swe odzwierciedlenie w tendencji interdyscyplinarności kierowanych przez Nią badań. Maria Łuczyńska-Bruzda pisała: *W poszczególnych dziedzinach nauki spotykamy różne podejście do krajobrazu. Nauki geograficzne uczą historii przemian krajobrazów oraz podają zasady ich klasyfikacji, a więc typy, formy i odmiany. Nauki przyrodnicze rozpatrują biologiczną stronę zagadnień krajobrazowych stosując określenia: biologia i ekologia krajobrazu. Wskazują również na przyrodnicze podstawy jego kształtowania (...) Z kolei w dziedzinie nauk technicznych planowanie przestrzenne określa tendencje, podstawy oraz kierunki gospodarczych przekształceń krajobrazowych". Przełamywanie „gettowości" środowisk naukowych, zajmujących się problematyką ochrony dóbr naturalnych i kulturowych, uparte budowanie porozumienia pomiędzy „ekologami", którzy wg utartych i nieprawdziwych stereotypów, jako jedyni, „naturę chronią" a technikami, którzy według tychże stereotypów, jedynie „naturę niszczą* - to ogromne dzieło, eksponowane m.in. w postaci organizowanych z inicjatywy Pani Profesor wielośrodowiskowych konferencji, np.: *Dziedzictwo natury i kultury w krajobrazie*, 1997 r.; *Krajobraz dolin rzecznych* 1998; *Dzieła inżynierskie w krajobrazie*, 1999. Konferencja, której owocem i śladem jest niniejsze wydawnictwo, wywodzi się z tych samych inspiracji i jest ich bezpośrednią kontynuacją.

Budowane przez wiele lat idee porozumienia to fundament ochrony zintegrowanej - twórczej, dynamicznej wielopłaszczyznowej działalności, której celem jest zachowanie, zrównoważony rozwój i przekazanie przyszłym pokoleniom „ku ich pożytkowi i radości" - najcenniejszego depozytu, jaki przekazała nam przeszłość - ojczystego krajobrazu.

U źródeł pionierskiego, choć z dzisiejszego punktu widzenia, oczywistego, holistycznego podejścia Prof. Marii Łuczyńskiej-Bruzdy do ochrony krajobrazu nie leżą jedynie Jej doświadczenia, dotyczące specjalnych, chronionych jego stref: parków narodowych i krajobrazowych. Zasadniczym polem Jej badań jest bowiem zjawisko znacznie szersze, a w pradziejach Ziemi - jedyne: krajobraz otwarty. Zarówno pierwotny, jak i naturalny, naznaczony już działalnością rolniczą wyprzedzał czas wielkich miast a później towarzyszył erze urbanizacji i industrializacji. Dziś jest ciągle zasobem, z którego jednak nie można czerpać w sposób dowolny, jeśli ma pozostać żywicielem, nadzieją i źródłem odrodzenia dla sfrustrowanych społeczności miejskich.

Krajobraz otwarty, jako największy terytorialnie i najbardziej złożony - jest też najtrudniejszy do zdefiniowania, analizy, waloryzacji i prognozowania przekształceń, zgodnych z kryteriami naukowości. Takie wyzwanie podjęła Prof. Maria Łuczyńska-Bruzda, wpierw zajmując się poszczególnymi aspektami krajobrazu otwartego: *Zadrzewienia w krajobrazie otwartym, ekologiczne i kulturowe przesłanki...* „Studia i Mat.-Krajobrazy", 1995, z. 6(18), by później sięgnąć poziomu uogólnień (*Architektura krajobrazu otwartego - definicja, zakres, kryteria wyodrębnienia,* |w:] *Wybrane zagadnienia z dziedziny architektury i urbanistyki w okresie 50 letniej działalności W A* PK, Monografia 256, Kraków 1999).

Procesy, które trwają w krajobrazie otwartym mają charakter nie tylko naturalny czy rolniczy, lecz także inżynieryjny. Mają one zarówno swój wymiar historyczny (tu odwołać się należy do ogromnego dorobku Prof. Janusza Bogdanowskiego w dziedzinie dawnych fortyfikacji), współczesny, jak i „ponowoczesny", rozumiany jako porządkowanie i humanizacja dzieł inżynierii i przemysłu w ich fazie poeksploatacyjnej. Bliska współpraca Pani Profesor i kierowanego przez Nią Zakładu z uczelniami i instytucjami, zajmującymi się szeroko rozumianą inżynierią w środowisku i ochrona jej dziedzictwa, zaowocowały zarówno na niwie dydaktycznej (zajęcia, prowadzone nieprzerwanie od roku

1997 na Akademii Górniczo-Hutniczej,) jak i naukowej (recenzje prac doktorskich, m.in. z Wydziału Inżynierii Środowiska PK, wspólna konferencja i wystawa „Inżynieryjne Inspiracje" - z Muzeum Inżynierii Miejskiej w Krakowie) oraz projektowej (nagrodzony przez Generalnego Konserwatora Zabytków projekt Lotniczego Parku Kulturowego, przy współpracy Muzeum Lotnictwa Polskiego w Krakowie; K. Wielgus i inni; 1998-2001). Także pod Jej kierunkiem rozwijany jest wątek „fortyfikacyjnego dziedzictwa" w krajobrazie Polski (kier. naukowe *Studium architektoniczno-krajobrazowe Fortów Twierdzy Kraków.* (1998); nagrodzona praca doktorska J. Środulskiej-Wielgus: *Rola i znaczenie maskowań fortyfikacyjnych w kształtowaniu krajobrazu parkowego, na przykładzie Krakowa).* I tutaj istniejąjuż wdrożenia - m.in. w postaci 7 fortecznych parków kulturowych, wprowadzonych do obowiązującego Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Krakowa (2002) oraz projekty szlaków kulturowych (inżynieryjnego, fortyfikacyjnego i lotniczego) do Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego (2003).

Legitymuje się w swoim dorobku w zakresie rozwoju kadr naukowej promotorstwem czterech rozpraw doktorskich: Zbigniewa Myczkowskiego, Krzysztofa Wielgusa, wspomnianej wyżej Jadwigi Środulskiej-Wielgus i Urszuli Forczek-Brataniec. Wszyscy kontynuują w stworzonym przez Profesor Marię Łuczyńska-Bruzdę Zakładzie Krajobrazu Otwartego i Budowli Inżynierskich IAK PK – jej działalność naukową na stanowiskach profesorów nadzwyczajnych PK (dr hab. Z. Myczkowski, dr hab. J, Środulska-Wielgus) i adiunktów (K. Wielgus i U. Forczek-Brataniec) – kończących aktualnie dorobek habilitacyjny.

Wiele wspomnianych zaledwie prac i kierunków działań zapoczątkowanych i prowadzonych przez Prof. dr hab. inż. arch. Marię Łuczyńską-Bruzdę jest przez Nią osobiście kontynuowanych i doskonalonych, wiele doprowadzanych jest właśnie do poziomu syntez i zyskuje swe wdrożenia.

Z wniosku o przyznanie Nagrody im. Gerarda Ciołka
autorzy: Z. Myczkowski, R. Marcinek, na podstawie publikacji
K. Wielgusa, Natura i kultura w krajobrazie otwartym - prace i działalność naukowa Prof. dr hab. inż. arch. Marii Łuczyńskiej-Bruzdy [11]

Maria Łuczyńska – Bruzda

badaczka – architekt krajobrazu – promotorka – mistrzyni

Ekspozycja prac Pani Profesor to niewielki wybór spośród bogatego dorobku niezwykle aktywnej osoby. Zafascynowane wpatrzenie w krajobraz, w idee jego ochrony i komponowania szerzone przez prof. Zygmunta Novaka zaowocowały niezwykłym dorobkiem, które jest źródłem inspiracji dla jej uczniów. Lata prac w terenie, walka o zapewnienie należnego miejsca ochronie krajobrazu w systemie planowania, współpraca w kreacji metod i co najważniejsze wdrażanie ich w prace planistyczne i projektowe zaowocowały ogromna wiedzą i doświadczeniem. Doświadczenie to było przekazywane w trakcie wykładów i ćwiczeń projektowych, w prowadzeniu prac dyplomowych i doktorskich oraz w czasie koordynacji i kierowania tematami wykonywanymi w jej Zakładzie Krajobrazu Otwartego i Budowli Inżynierskich.

badaczka	**architekt krajobrazu**	**promotorka**	**mistrzyni**
PATRZENIE	DZIAŁANIE		NAUCZANIE

korzenie

zapis krajobrazu

Jura

regionalizm

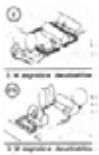

krajobraz otwarty

prace uczniów

credo

W krainie życia wody jest pod dostatkiem, ale wszystko zależy od korzeni[1] Maria Łuczyńska-Bruzda była wychowanką wielkich postaci – twórców architektury krajobrazu. Jej mistrzem był Zygmunt Novák były asystent prof. Oskara Sosnowskiego. Idee i działania Prof. Nováka nadały kierunek krakowskiej szkole architektury krajobrazu, którą charakteryzuje (...) *krajobrazowe ujęcie architektury oparte na przyrodniczych elementach i skali działania od wnętrza do regionu*[2].Jest on autorem pracy doktorskiej wykonanej w 1952 r. pod kierunkiem T. Tołwińskiego *Przyrodnicze elementy kształtowania krajobrazu*. Praca ta została uznana przez recenzenta Gerarda Ciołka za (...) *nie posiadającą w takim ujęciu precedensu w literaturze fachowej zwłaszcza urbanistycznej* [2].

Ryc. 1. Prof. Zygmunt Nováki ilustracja z jego książki *Planowanie regionalne i udział w nim architekta* [3] przedstawiająca zamek w Pieskowej Skale

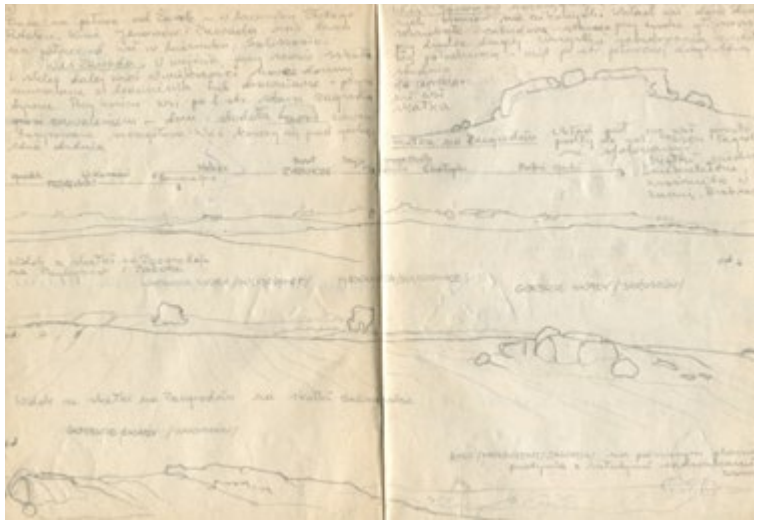

Ryc. 2. Jura inwentaryzacja, Baza Zborów, 1963 r., szkic: M. Łuczyńska-Bruzda

Unikatowe szkice Marii Łuczyńskiej -Bruzda to wrażliwy, a zarazem syntetyczny zapis krajobrazu. Precyzyjna kreska, setki albo nawet tysiące godzin spędzone w terenie na wpatrywaniu się w krajobrazowe formy przestrzenne stały się zaczynem późniejszych prac skoncentrowanych na zintegrowanej ochronie.(...) *Komponowanie jest bowiem tym świadomym sposobem kształtowania, które odnosząc się do przestrzeni umożliwia skoordynowane, harmonijne rozmieszczanie materialnych obiektów dodając nowe do starego jako układu w ich wzajemnej relacji: treściowej - budowanej na pełnym rozeznaniu wartości, zatem na prawdzie; funkcjonalnej - służącej dobru i formalnej - opartej na pięknie.*

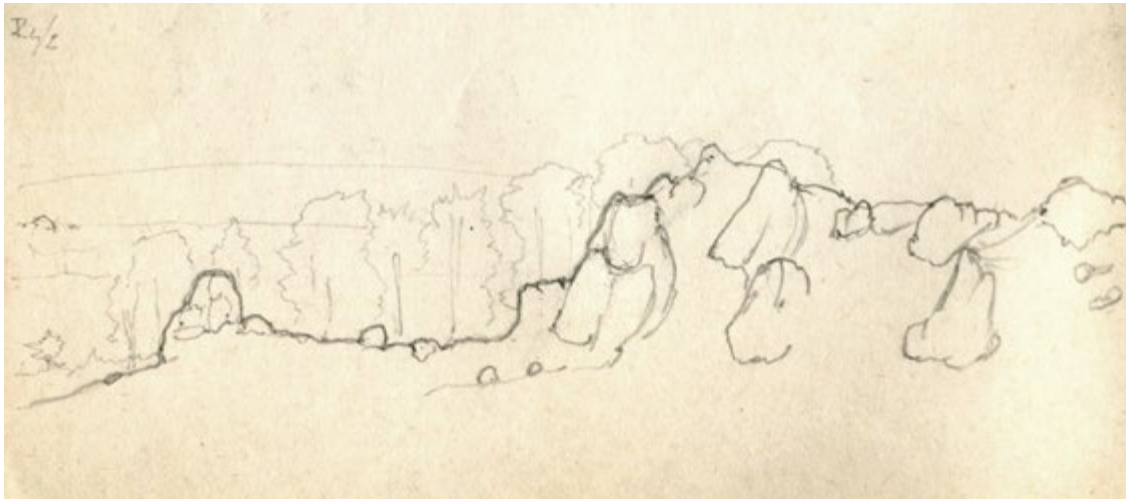

Ryc. 3. Jura inwentaryzacja, Mirów, Bzów, R.4/2, 1964 r., szkic: M. Łuczyńska-Bruzda

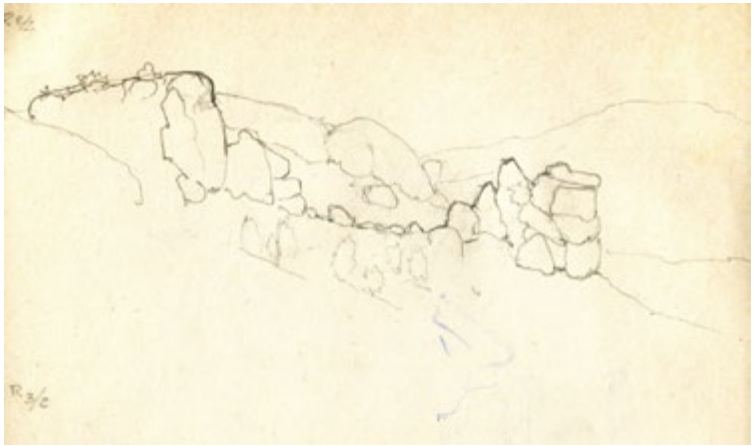

Ryc.4. Jura inwentaryzacja, Mirów, Bzów, R.2/2, 1964 r., szkic: M. Łuczyńska-Bruzda

Zapis krajobrazu od szkicu do naukowej rejestracji zrodził metody jego dokumentowania, oceny i kształtowania zgodnego z duchem dobrej kontynuacji. Pani Profesor jest autorką metod ale przede wszystkim naukowcem i praktykiem wdrażającym te metody w życie. Początki działalności naukowej i twórczej Marii Łuczyńskiej-Bruzda związane są z obszarem Jury Krakowsko-Częstochowskiej. Materiały inwentaryzacyjne, późniejsze analizy i badania zaowocowały pierwszym w Polsce planem zagospodarowania przestrzennego parku narodowego dla Ojcowskiego Parku Narodowego uchwalonym w 1963 r. oraz Koncepcją sytemu parków krajobrazowych w Polsce Południowej (1963-1964) Wykonane one zostały w Zakładzie Ochrony i Kształtowania Krajobrazu pod kierunkiem prof. Z. Nováka przy współpracy wówczas dr J. Bogdanowskiego. W efekcie po 30 latach starań zatwierdzono koncepcję i utworzono w 1981 r. Zespół Jurajskich Parków Krajobrazowych. Maria Łuczyńska-Bruzda wypracowała wzór funkcji architekta parku w oparciu o własną, społecznie realizowaną 20 letnią praktykę. To z kolei dało jej podstawy do oceny skuteczności planowania na terenach chronionych co zawarła w monografii: *Skuteczność planowania przestrzennego Ojcowskiego Parku Narodowego*[6].

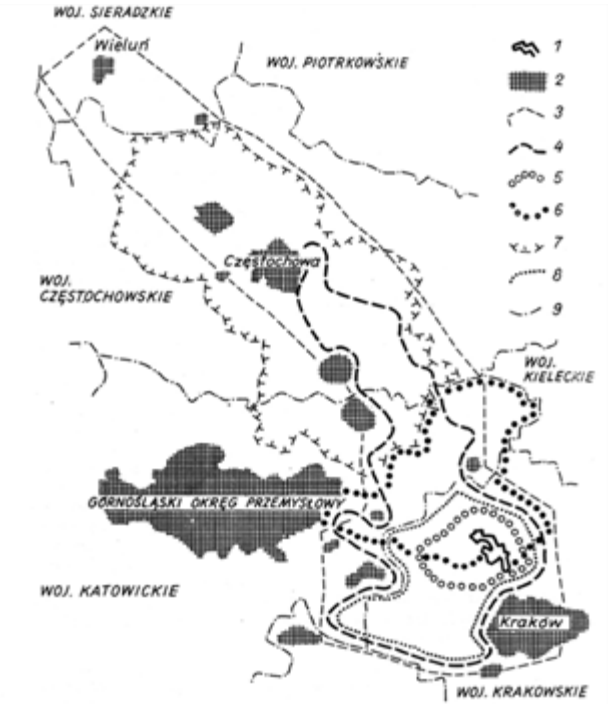

Ryc. 5. Koncepcja ochrony rezerwatowej i krajobrazowej Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej, oprac. M. Łuczyńska-Bruzda [6]

Ryc. 6. Pani Profesor na dziedzińcu zamku w Pieskowej Skale z prof. Mieczysławem Karasiem, Rektorem UJ podczas wizyty ówczesnego przewodniczącego Rady Państwa. który odwiedził studentów biorących udział w międzyuczelnianej sesji poświęconej ochronie środowiska, lipiec 1973. Fot. J. Partyka

Ryc. 7. Dyrektor OPN mgr inż. Marcelin Mełges w rozmowie z architekt parku dr inż. Marią Łuczyńską-Bruzda w Ojcowie przed budynkiem muzeum, ok. 1980 r. Fot. J. Partyka

Jednym z głównych równolegle prowadzonych przez Panią Profesor nurtów naukowych były badania dotyczące regionalizmu. Bogate zapisy form, szczegółowe inwentaryzacje prowadzone przez wiele lat na terenie Jury Krakowsko-Częstochowskiej pozwoliły na opracowanie *Subregionalizacji i wytycznych architektonicznych dla Jury Krakowsko-Częstochowskiej i woj. Krakowskiego* (1985-1991). Materiały te stanowią unikatowy zapis krajobrazów i form, które niemal zniknęły z pejzażu jury. Metoda wówczas wypracowana i zweryfikowana jest kontynuowana i przyniosła efekty w postaci podobnych wytycznych dla rejonu Żywca czy Pienin.

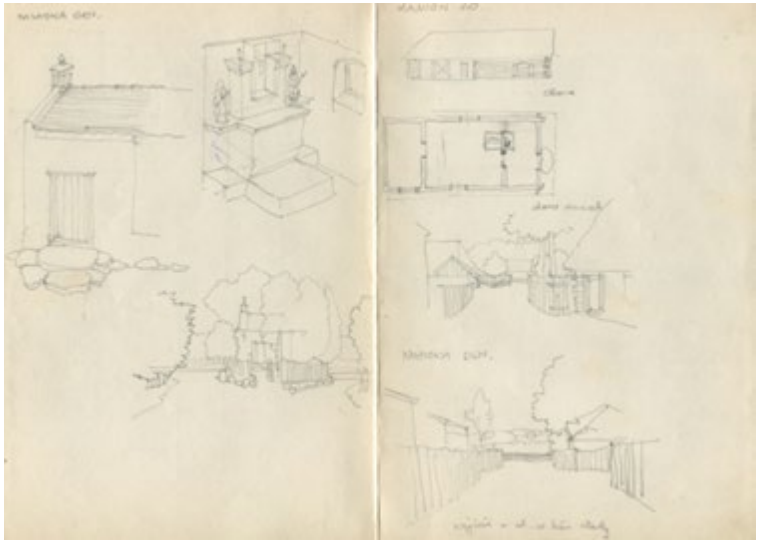

Ryc. 8. Jura inwentaryzacja, Niwiska Górne, Kmion, 1963-1966 r., szkic: M. Łuczyńska-Bruzda

Ryc. 9. Szkic karty wsi i finalna forma w postaci Karty wsi Sąspów, rys. B z pełnej dokumentacji liczącej 9 tablic. Kier. tematu M. Łuczyńska-Bruzda, Autorzy: Z. Myczkowski, J. Środulska-Wielgus, wykonane w Zakładzie Krajobrazu Otwartego i Budowli Inżynierskich IAK WA PK 1996.

Prace Marii Łuczyńskiej-Bruzda to ponad 40 opracowań zespołowych, liczne ekspertyzy, raporty, programy i publikacje. Ważny rozdział stanowią wśród nich programy krajowe realizowane w Zakładzie Architektury Krajobrazu, w których uczestniczyła: 1980-1985 MR 1.6. „Rewaloryzacja zespołów zabytkowych na tle rozwoju miast" pod kier. prof. J. Bogdanowskiego; i którymi kierowała: 1980-1983, PR. 7. Wisła, „Zasady kształtowania, rewaloryzacji i ochrony krajobrazu w obrębie systemu hydrograficznego górnej Wisły, czy 1996 „Relacje pomiędzy chronionymi krajobrazami przyrodniczymi, a zabytkowymi kulturowymi Polski" jako część V Programu Rządowego Ministerstwa Kultury i Sztuki „Ochrona i konserwacja zabytkowego krajobrazu kulturowego" prowadzonego pod kierunkiem J. Bogdanowskiego.

Ryc. 10."Relacje pomiędzy chronionymi krajobrazami przyrodniczymi, a zabytkowymi kulturowymi Polski" jako część V Programu Rządowego Ministerstwa Kultury i Sztuki „Ochrona i konserwacja zabytkowego krajobrazu kulturowego" prowadzonego pod kierunkiem J. Bogdanowskiego.

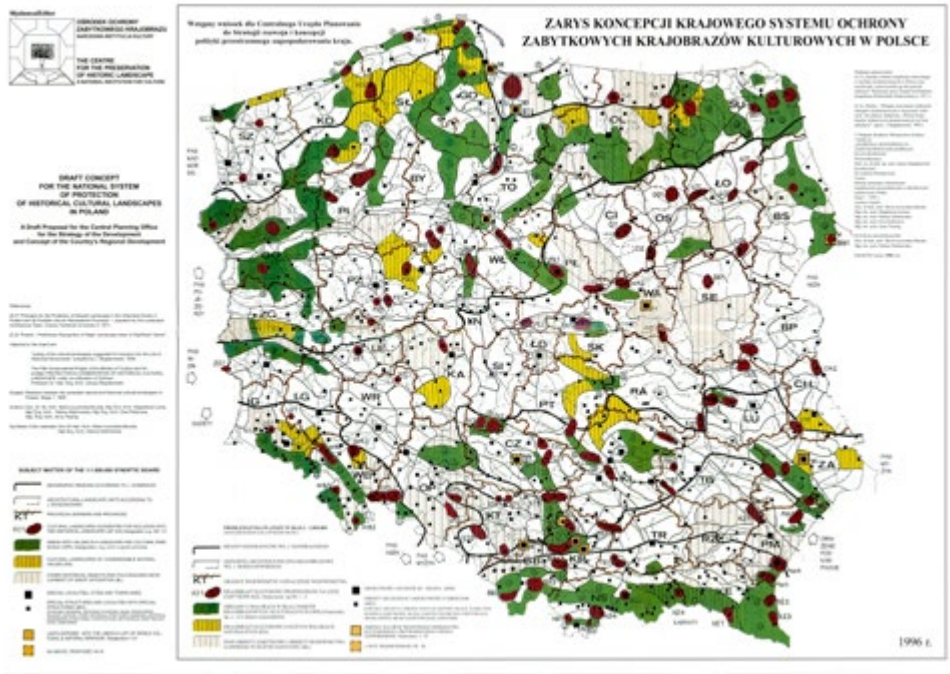

Bohaterka wystawy to wielki dydaktyk i mistrzyni wielu pokoleń architektów i architektów krajobrazu. Jej holistyczne traktowanie krajobrazu owocowało multidyscyplinarną współpracą i silnym wpływem na dziedziny z krajobrazem związane. Misja edukacji realizowana była w wielu ośrodkach akademickich: na kilku wydziałach Politechniki Krakowskiej, na Akademii Rolniczej, Akademii Górniczo-Hutniczej, ale również w środowiskach związanych z ochroną przyrody, wśród samorządów i polityków. Z wielką cierpliwością i mądrością dzieliła się wieloletnim doświadczeniem powtarzając o konieczności 'uczenia o krajobrazie' kolejnych pokoleń, zarządzających przestrzenią i sukcesorów władzy. Była promotorką prac dyplomowych i doktorskich oraz recenzentka rozpraw habilitacyjnych. Popierała inicjatywy swych uczniów służąc im pomocą, radą i wspierała swym autorytetem ich działania obejmując kierownictwo trudnych i spornych tematów.

Kształcąc specjalistów, których działania mają wpływ na obraz kraju trzeba nam traktować je jako „twórczą kontynuację kreacji aktu myśli Boga" (Katechizm Kościoła Katolickiego, Pallotinum, Poznań 1994). Człowiek tworzący własne dzieła, a więc kształtujący krajobraz ***kulturowy*** *według własnych wizji i zdobyczy cywilizacyjnych będąc zobowiązanym do kontynuacji kreacji powinien go* ***komponować****. Komponowanie jest bowiem tym świadomym sposobem kształtowania, które odnosząc się do przestrzeni umożliwia skoordynowane, harmonijne rozmieszczanie materialnych obiektów dodając nowe do starego jako układu w ich wzajemnej relacji: treściowej - budowanej na pełnym rozeznaniu wartości, zatem na* ***prawdzie****; funkcjonalnej - służącej* ***dobru*** *i formalnej - opartej na* ***pięknie****.*

Ryc. 11. Ilustracja z pracy doktorskiej Z. Myczkowskiego *Regionalizm architektoniczno-Krajobrazowy Doliny Prądnika,* promotor: M. Łuczyńska-Bruzda, 1990 [5]

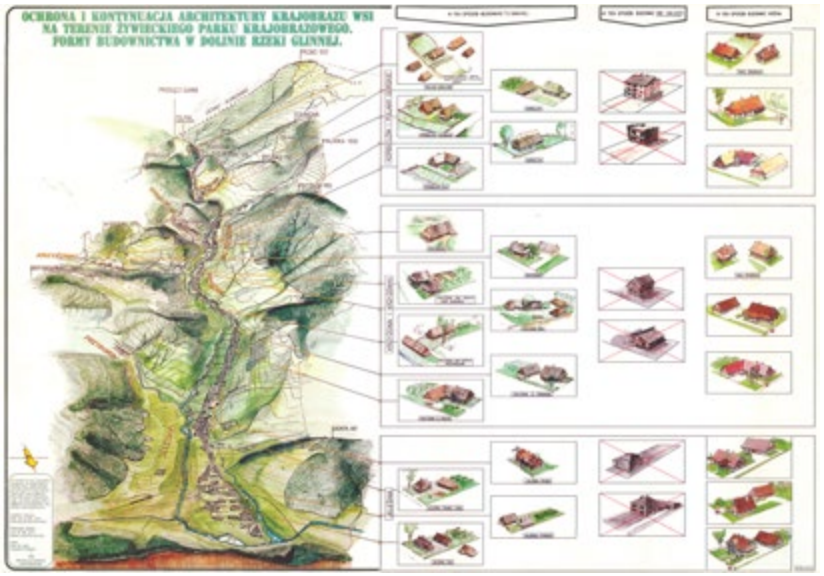

Ryc. 12. Karty wsi dla Żywieckiego Parku Krajobrazowego, Kier. tematu: M. Łuczyńska-Bruzda autor: K. Wielgus. Wykonane w Zakładzie Krajobrazu Otwartego i Budowli Inżynierskich IAK WA PK 1992

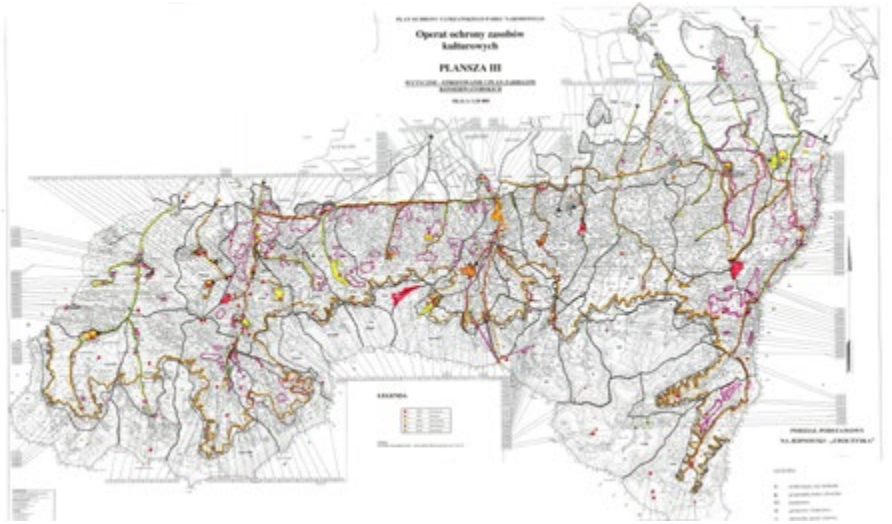

Ryc. 13. Plan Ochrony Tatrzańskiego parku Narodowego, Kier. tematu M. Łuczyńska-Bruzda, autorzy: J. Bogdanowski, Z. Myczkowski, R. Marcinek, Z. Moździerz, P. Skawiński, W. Siarzewski, U. Forczek-Brataniec. Wykonane w Zakładzie Krajobrazu Otwartego i Budowli Inżynierskich IAK WA PK 1997.

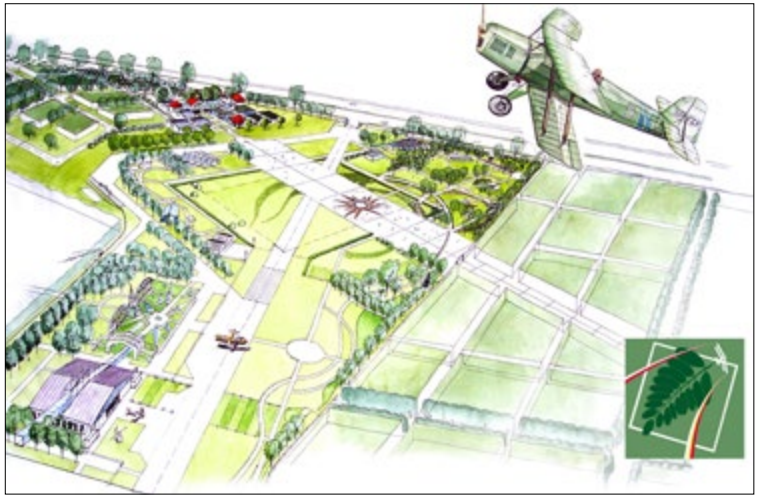

Ryc. 14. Projekt Lotniczego Parku Kulturowego nagrodzony przez Generalnego Konserwatora Zabytków i Stowarzyszenie Konserwatorów Zabytków w 2003 r. Kier. tematu M. Łuczyńska-Bruzda Autorzy: K. Wielgus, J Środulska-Wielgus, J. Piekło.

Ryc. 15. Ilustracja z pracy doktorskiej K. Wielgusa, *Rola historycznych terenów lotniczych w kształtowaniu krajobrazu*, promotor M. Łuczyńska-Bruzda, 1996 [8]

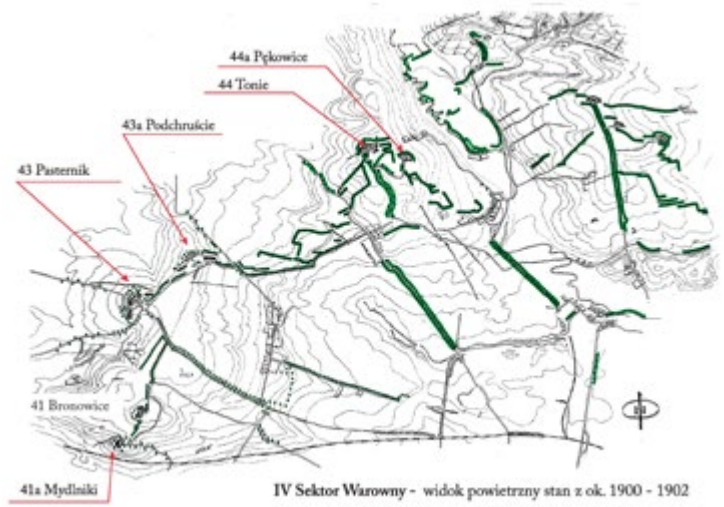

Ryc. 16. Ilustracja z pracy doktorskiej J. Środulskiej-Wielgus, *Rola i znaczenie maskowań fortyfikacyjnych w kształtowaniu krajobrazu parkowego, na przykładzie Krakowa,* promotor M. Łuczyńska-Bruzda, praca wyróżniona przez Ministra Infrastruktury w konkursie na najlepsze prace dyplomowe [9]

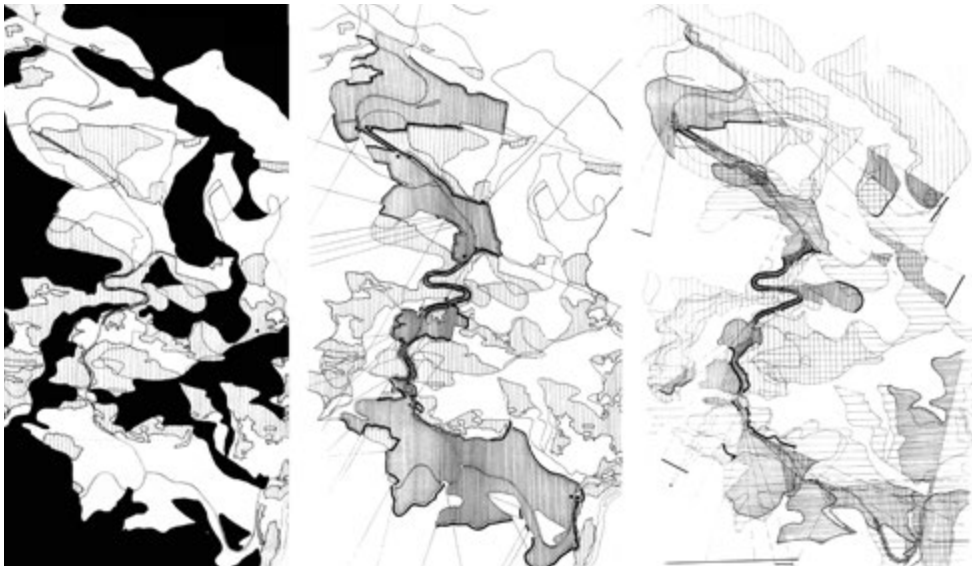

Ryc. 17. Ilustracja z pracy doktorskiej U. Forczek-Brataniec wykonanej pod kierunkiem M. Łuczyńskiej-Bruzdy*Widok z drogi. Krajobraz otwarty w percepcji dynamicznej*, 2005 [10]

Credo

Ochrona wartości naturalnych środowiska jest jednym z zadań architektów, któremu pisząca te słowa poświęciła wysiłki twórcze, zawodowe, społeczne i dydaktyczne. Zintegrowana ochrona poprzez eksponowanie relacji wartości naturalnych i kulturowych harmonijnie komponowanych, „wrośniętych jak gniazda w otoczenie (Z.Novák, 1950) i ich kontynuacja w rozwijaniu systemu „krajobrazów parkowych jutra" (J.Bogdanowski, 1976) jest tym szczególnym wątkiem, który stanowił dla autorki dewizę twórczości[4] .

Przedstawione prace Pani Profesor to wybór zaledwie kilku kierunków aktywności. Jej metody, prace planistyczne i projektowe stały się podstawą rozwoju jej uczniów. Bogate zbiory archiwalne naszej Mistrzyni stanowią nadal bezcenne źródło wiedzy i doświadczenia z wielu obszarów badań krajobrazu. Kontynuacja metod i ich rozwijanie jest możliwe dzięki wstępnej weryfikacji jakiej dokonała ona w trudnym procesie wdrażania ich w pracach planistycznych i projektowych.

Ryc. 18. Przed dworkiem Nowaków w Tarnawie „wrośniętym jak gniazdo w otoczenie", gdzie zrodziła się idea prof. Zygmunta Novaka - Jurajskiego Parku. Na zdjęciu Jego uczniowie i krzewiciele idei Maria i Jan Bruzdowie oraz Elżbieta i Marek Tomaszewscy. Fot. M. Novak

Profesor Maria Łuczyńska-Bruzda jest nie tylko jest naszą Mistrzynią, ale zawsze otaczała nas, swoich najbliższych uczniów i wychowanków macierzyńską troską i opieką...Przede wszystkim w równym stopniu zawdzięczamy Jej umiejętność badania i rozumienia krajobrazu, a zarazem jego umiłowania jako jednego z największych Bożych Darów i drogowskazów -- tak w działaniu zawodowym, jak i w drodze przez gąszcze rzeczywistości do wieczystej szczęśliwości...Jest Człowiekiem, przez którego Bóg przemówił do mnie w sposób szczególny".

Zbigniew Myczkowski

Najsilniejszą siłą kształtującą pracę badawczą, projektową i twórczość jest siła przykładu. Przywilej bycia uczniami Pani Profesor Marii Łuczyńskiej-Bruzdowej oznaczał podziw dla Jej systematyczności, metodyczności i awangardowości myśli. Idee zintegrowanej ochrony krajobrazu, poprzedzonego zintegrowaną jego rejestracją, holistyczne podejście do Natury i Kultury okazało się skutecznym i perspektywicznym narzędziem w kształtowaniu swoistej polskiej „terris incognita". Są nią zaniechane krajobrazy inżynieryjne - pofortyczne, poprzemysłowe, pokomunikacyjne, którymi przyszło się nam zająć w pracy naukowej, projektowej i dydaktycznej. Najcenniejszym doświadczeniem jest jednak doświadczenie Integralności Osoby - Naukowca, Artysty, Człowieka, Przewodnika i Opiekuna - Przykładu, którym dla nas stała się Pani Profesor.

Jadwiga i Krzysztof Wielgusowie

Wystawa, nad którą miałam przyjemność pracować to podziękowanie dla Pani Profesor. Przeglądanie archiwum jej prac ponownie wzbudziło we mnie podziw dla jej osoby i dokonań. Wielkim szczęściem i wielką szansą dla mnie było spotkanie jej na mojej życiowej drodze.
Marysiu dziękuję Ci bardzo.

Urszula Forczek-Brataniec

[1] A. Pronzato, *Rozważania na pustyni,* cyt. przezM. Łuczyńską–Bruzda podczas referatu wygłoszonego na sesji 10 grudnia 2003.
[2] *Od osoby profesora przez zespół do Instytutu Architektury Krajobrazu*, Kwartalnik Architektury i Urbanistyki., Tom XLI, z. 3-4, Warszawa 1996.
[3] Z.Novák, *Planowanie regionalne i udział w nim architekta,*1950, II wyd. jubileuszowe Politechnika Krakowska 1997.
[4] z notki biograficznej M. Łuczyńskiej-Bruzda laureatki statuetki-Perełki św. Jadwigi Królowej 2011.
[5] Z. Myczkowski, *Regionalizm architektoniczno-Krajobrazowy Doliny Prądnika*, praca doktorska, promotor: M. Łuczyńska-Bruzda, Politechnika Krakowska. Wydział Architektury, Kraków 1990.
[6] M. Łuczyńska-Bruzda, *Skuteczność planowania przestrzennego Ojcowskiego Parku Narodowego*, Zesz. Nauk. i Monografie PK, Kraków 1981.
[7] V Program Rządowy Ministerstwa Kultury i Sztuki pt. *Ochrona i konserwacja krajobrazu kulturowego.* Przew. J. Bogdanowski, Koordynator J. Michałowski, Temat: *Relacje pomiędzy chronionymi krajobrazami przyrodniczymi, a zabytkowymikulturowymi Polski*. Etap 1.1995 Autorzy: M. Łuczyńska-Bruzda, M. Łużna, H. Malinowska, E. Rollerowa, A. Twaróg.
[8] K. Wielgus, *Rola historycznych terenów lotniczych w kształtowaniu krajobrazu*, Politechnika Krakowska. Wydział Architektury. Kraków, 1996.
[9] J. Środulska-Wielgus, *Rola i znaczenie maskowań fortyfikacyjnych w kształtowaniu krajobrazu parkowego, na przykładzie Krakowa,* praca doktorska, promotor M. Łuczyńska-Bruzda, Politechnika Krakowska. Wydział Architektury. Kraków, 2000
[10] U. Forczek-Brataniec, *Przestrzeń widziana, krajobraz otwarty w percepcji dynamicznej*, praca doktorska, promotor M. Łuczyńska-Bruzda, Politechnika Krakowska. Wydział Architektury. Kraków, 2005.
[11] K. Wielgus, *Natura i kultura w krajobrazie otwartym - prace i działalność naukowa Prof. dr hab. inż. arch. Marii Łuczyńskiej-Bruzdy* [w:] Kształtowanie krajobrazu terenów poeksploatacyjnych w górnictwie, Kraków 2003.

Oprac. U. Forczek-Brataniec przy udziale Zakładu Krajobrazu Otwartego i Budowli Inżynierskich: Z. Myczkowskiego – kierownika zakładu, J. Środulskiej-Wielgus, K. Wielgusa oraz dzieki uprzejmości M. Łuczyńskiej Bruzdy, J. Partyki i A. Rygiel-Novák, którym dziękuje za udostępnienie materiałów.

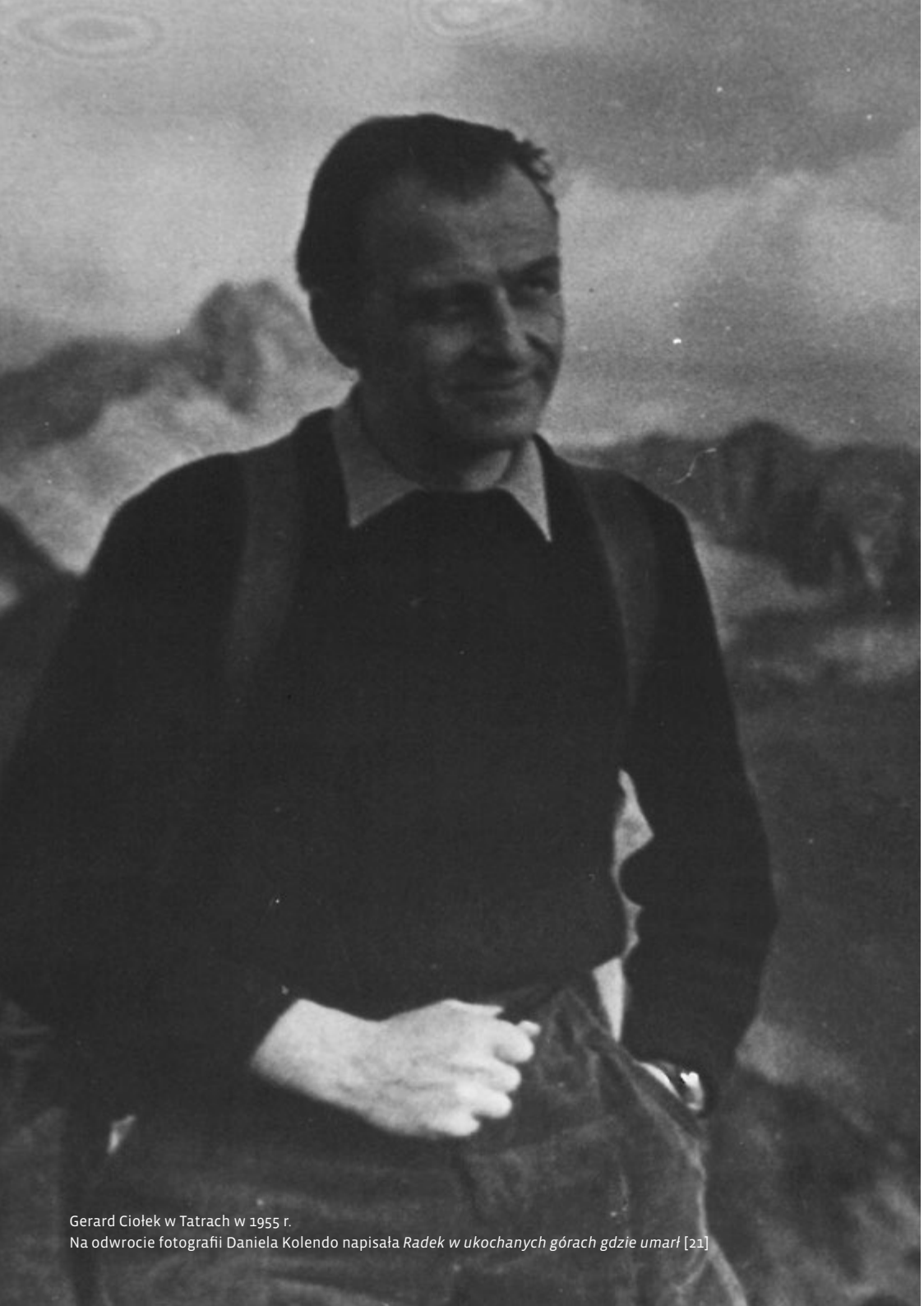

Gerard Ciołek w Tatrach w 1955 r.
Na odwrocie fotografii Daniela Kolendo napisała *Radek w ukochanych górach gdzie umarł* [21]

Gerard Ciołek (1909-1966)

Varia – Odręczności

Wystawa pokazuje niewielki wycinek twórczości Profesora Gerarda Ciołka. Przedstawiono zestaw prac różnych, dzieł malarskich , rysunków odręcznych, wypisów, szkiców – stąd tytułowe „odręczności", jak określił to syn Profesora Tadeusz Maciej Ciołek. Na wystawę składają się materiały i prace przede wszystkim z archiwum rodzinnego, a także z tzw. „Tek Ciołka" przechowywanych w Narodowym Instytucie Dziedzictwa, z archiwum Instytutu Architektury Krajobrazu na Wydziale Architektury Politechniki Krakowskiej oraz z publikacji.

Gerard Ciołek (1909-1966) – architekt i planista, historyk i konserwator – w okresie powojennym odegrał rolę wybitną w dziele ochrony i konserwacji zabytków sztuki ogrodowej, krajobrazu kulturowego i naturalnego. Żył niespełna 57 lat, a pozostawił po sobie ogromny dorobek naukowy i projektowy. *Był duchem niezależnym, swobodnym, chętnie przeciwstawiał się upartym, głoszonym powszechnie poglądom*, tak charakteryzował go profesor Kazimierz Wejchert [16]. *Był Gerard Ciołek – najzupełniej obcy wszelkiej egzaltacji, człowiek promienny autentyczną miłością Piękna i Prawdy, widzący jakoś bardzo realnie krajobraz* ... pisał profesor Zygmunt Novák [18]. *Przy rozlicznych zajęciach był człowiekiem niezwykle towarzyskim, zamiłowanym turystą i narciarzem. Niezmordowany w pracy, nowych sił szukał zawsze w kontakcie z przyrodą* [16].

Karpaty wschodnie, Gerard Ciołek, 1929, obraz olejny [21]

Gerard Ciołek urodził się 24 września 1909 r. w Wyżnicy na Bukowinie. Tam ukończył szkołę powszechną. Następnie uczył się w Czerniowcach, a od 1921 r. w gimnazjum im. Stanisława Staszica w Lublinie, gdzie uzyskał maturę. Początkowo planował studia malarskie na Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie i w 1929 r. na Wystawie Pejzażu Górskiego w Lublinie prezentował olejne prace z pleneru [13]. Jednak w 1929 r. rozpoczął studia w Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej. Dyplom magistra inżyniera architekta obronił w maju 1936 r. na podstawie pracy pod tytułem *Projekt parku rozrywek kulturalnych i wypoczynku*, którą wykonał pod kierunkiem prof. Franciszka Krzywdy Polkowskiego. W 1934 r. podjął współpracę z Zakładem Architektury Polskiej Politechniki Warszawskiej kierowanym przez prof. Oskara Sosnowskiego. W ramach pracy prowadził m.in. Studium 4 – Architektury Ogrodowej (obejmujące zasady kształtowania i kompozycji). W 1938 r. został delegatem Zakładu na kongres architektury ogrodowej i ochrony krajobrazu organizowany w Niemczech. Jako stypendysta Funduszu Kultury Narodowej odbył w 1937 i 1938 r. podróże naukowe, krajowe i zagraniczne, m.in. do Danii, Szwecji, Norwegii, Finlandii oraz na Wołyń, co zaowocowało pogłębieniem jego wiedzy i zainteresowań, w szczególności budownictwem i osadnictwem wiejskim oraz historią i teorią sztuki ogrodowej [20; 13].

Gerard Ciołek w 1935 roku jako student Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej [21]

W 1939 roku, jako dowódca 6 Pułku Piechoty, brał udział w kampanii wrześniowej, uczestniczył w obronie przeciwlotniczej Wilna. Po przegranej kampanii powrócił pieszo 600 km do Lwowa, a stamtąd dostał się, przekraczając nocą sowiecko-niemiecką granicę na Bugu, do Warszawy. Tam włączył się w tajne nauczanie na Politechnice Warszawskiej, gdzie pracował w latach 1940-1944 w Zakładzie Architektury Polskiej kierowanym przez prof. Sosnowskiego, a po jego śmierci przez Jana Zachwatowicza. Był także zatrudniony jako wykładowca w średnich szkołach budowlanych. Równocześnie prowadził badania naukowe. W marcu 1944 r. obronił pracę doktorską zatytułowaną *Regionalizm w budownictwie wiejskim w Polsce*, wykonaną pod kierunkiem prof. Tadeusza Tołwińskiego [13].

Od maja 1940 roku do 1944 Ciołek działał w konspiracji jako analityk i archiwista w Wojskowym Biurze Historycznym Biura Informacji i Propagandy Komendy Głównej Związku Walki Zbrojnej – Armii Krajowej. Brał udział w powstaniu warszawskim (ps. „Biała"), gdzie odpowiedzialny był za bezpieczeństwo zbiorów Biblioteki Ordynacji Krasińskich i pełnił funkcję szefa Referatu Kartograficznego III Wydziału Operacyjnego Okręgu Warszawskiego Armii Krajowej. Po kapitulacji dostał się do obozu jenieckiego w Bergen-Belsen (Stalag XI-B) w Dolnej Saksonii. Pracował tam m.in. nad rozpoczętym w 1943 r. rękopisem *Teorii kompozycji ogrodowej*. W styczniu 1945 internowanych akowców przewieziono pociągami na Pomorze do Gross Born (Oflag II-D). Stamtąd w obliczu ofensywy Armii Czerwonej, rozpoczęli przy 20-stopniowych

Widok gór Harz w Niemczech, Gerad Ciołek, akwarela, 1945 [21]

mrozach ok. 600 m pieszy marsz na zachód (styczeń-marzec) – najpierw do Sandbostel (Stalag X-B) w Dolnej Saksonii, a w kwietniu, dalej pieszo, kolejne ok. 140 km do pobliskiej Lubeki (Oflag X-C) w Szlezwiku-Holsztynie. 2 maja 1945 r. obóz został oswobodzony przez wojska brytyjskie. W tym czasie Gerard Ciołek podjął współpracę w zakresie otwarcia belgijskiego Ośrodka Wyższych Studiów Polskich w Brukseli finansowanego przez Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie i wstąpił (czerwiec 1945 r.) w szeregi polskiej 1. Samodzielnej Brygady Spadochronowej. Tam też, jako kontraktowy wykładowca opracował i poprowadził w Bramsche k. Lingen w Dolnej Saksonii dwumiesięczny kurs zawodowy dla żołnierzy w zakresie technik budowlanych i konstrukcyjnych. Gerard Ciołek wrócił do kraju w grudniu 1945 r. [13]

W grudniu 1945 r. objął stanowisko konserwatora w Ministerstwie Kultury i Sztuki oraz podjął pracę jako adiunkt w Politechnice Warszawskiej. W Ministerstwie jako Naczelnik Wydziału Ochrony Krajobrazu i Swojszczyzny był inicjatorem ewidencjonowania zabytkowych ogrodów. Później pełnił też funkcję zastępcy Konserwatora Generalnego.

W 1948 r. został powołany do Krakowa jako zastępca profesora w Wydziale Architektury Wydziałów Politechnicznych Akademii Górniczo-Hutniczej. Uczynił tak na zaproszenie prof. Tołwińskiego, a po jego śmierci, w 1951 r., otrzymał stanowisko profesora i kierownika Katedry Planowania Przestrzennego. Jednocześnie prowadził wykłady z zakresu kształtowania i ochrony krajobrazu oraz historii sztuki ogrodowej w Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej i w Wydziale Ogrodniczym Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. W 1954 r. mianowany został profesorem nadzwyczajnym i kierownikiem Katedry Planowania Przestrzennego Politechniki Krakowskiej. Po reorganizacji katedr w r. 1963 obejmuje kierownictwo nowopowstałej Katedry Planowania Krajobrazu i Terenów Zielonych. W 1965 r. otrzymał nominację na profesora zwyczajnego [13; 23].

W tym czasie brał też czynny udział sprawach organizacji szkolnictwa wyższego jako członek zespołu kierunkowego architektury w Radzie Głównej Szkół Wyższych oraz w kwalifikowaniu samodzielnych pracowników naukowych działając w Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej. Pełnił różne funkcje, rzeczoznawcy i doradcy kilku resortów, m.in. kultury i sztuki, turystyki, ochrony przyrody, komunikacji, energetyki i gospodarki wodnej. Między innymi był od 1955 r. członkiem Rady Tatrzańskiego Parku Narodowego oraz Rady Pienińskiego Parku Narodowego, a od 1957 r. członkiem Komitetu Zagospodarowania Ziem Górskich Polskiej Akademii Nauk. Był uznany w kraju i za granicą jako wybitny, twórczy i pełen pasji naukowiec, szczególnie ceniono jego książkę *Ogrody polskie* (1954) [3]. Wypromował 10 doktorów, był opiekunem 3 prac habilitacyjnych.

Był żonaty, miał trzech synów. Cierpiał na poważną chorobę serca. Zmarł nagle 15 lutego 1966 r. w trakcie zjazdu narciarskiego z Kasprowego Wierchu w Tatrach.

Jego działalność naukowa i twórcza koncentrowała się wokół trzech głównych nurtów:

- historii ogrodów, ich ochrony, konserwacji i rewaloryzacji oraz projektowania terenów zieleni,
- regionalizmu – budownictwa i osadnictwa wiejskiego,
- ochrony i kształtowania krajobrazu oraz planowania przestrzennego.

Kompleksowe prace naukowe Gerard Ciołka z historii ogrodnictwa miały charakter pionierski. Był twórcą polskiej szkoły rewaloryzacji zabytkowych założeń ogrodowych. Jego zainteresowanie sztuką ogrodową ujawniło się już na studiach. Dalsze badania prowadził w ramach Studium Architektury Ogrodowej w Zakładzie Architektury Polskiej. Jednym z elementów tego programu były prace inwentaryzacyjne założeń ogrodowych na Wołyniu, które wykonywał w 1938 r. wraz z Krystyną Żelechowską [20; 13]. Ciołek zgromadził ogromne archiwum: setki planów, przerysów, notat pomiarowych, wypisów i fiszek, fotografii, tzw. Teki Ciołka, które przechowywane w Narodowym Instytucie Dziedzictwa obejmują ok. 26 mb. Spuścizna ta zawiera materiały tekstowe oraz związane z nimi bezpośrednio materiały ikonograficzne. Materiały przechowywane są w 140 pudłach tekturowych i 200 kartonowych teczkach. Materiały planistyczne obejmują 7.200 pozycji, zbiór negatywów liczy około 6.500 sztuk, a księgozbiór specjalistyczny 580 woluminów [14]. Gromadzenie materiałów rozpoczął w czasie wojny. Wejchert napisał: *A potem zaczęło się szaleństwo, bo trudno to nazwać inaczej, szaleństwo dotyczące gromadzenia materiałów dotyczące ogrodów Polski* [16]. Ciołek jako pierwszy wykorzystał plany katastralne jako źródło rejestracji parku. Niewielka część zbiorów została opublikowana w zeszytach *Rejestr ogrodów polskich,* wychodzących w latach 1964-1969. Archiwum stanowiło doskonały warsztat naukowy do badań historycznych założeń ogrodowych w Polsce na tle sztuki europejskiej. Badania zwieńczyła jego najbardziej znana praca *Ogrody polskie* (1954) [3] oraz *Zarys historii kompozycji ogrodowej w Polsce. Materiały do projektowania* (1955) [11] i wydane po jego śmierci *Materiały do słownika twórców ogrodów polskich* (1968) napisane z Witoldem Plapisem [8].

Profesor Gerard Ciołek stworzył podstawy metodologiczne rewaloryzacji i rekonstrukcji zabytkowych ogrodów. Pisał: *Konserwacja ogro-*

dów jest u nas rzeczą nową i prowadzone dziś prace mają charakter pionierski, zarówno w zakresie metody studiów i badań, jak też i w dziedzinie prac realizacyjnych. /.../ W ogrodzie zabytkowym bez względu na jego przynależność stylową najważniejszą wartością jest jego kompozycja, jego zamierzony układ przestrzenny, w którym materiał roślinny stanowi jeden z wielu elementów składających się na harmonijną skończoną całość [2]. Profesor Ciołek był autorem projektów rewaloryzacji ok. 100 zabytkowych ogrodów, a pośród nich były m.in.: Arkadia, Białystok, Baranów, Jabłonna, Łańcut, Nieborów, Wilanów, Pszczyna, Puławy, Rogalin. Często nadzorował prace wykonawcze. W okresie powojennym obiekty takie jak ogrody podworskie i parki pałacowe były na skutek zmian ustrojowych tematem nie na czasie, niewygodnym. Postrzegane jako symbol drapieżnego obszarnictwa często skazane na zagładę, wiele z nich właśnie jemu zawdzięcza odzyskane piękno. Część z nich nie przetrwało i tylko karty w Tekach Ciołka zarejestrowały ich ulotne piękno [23].

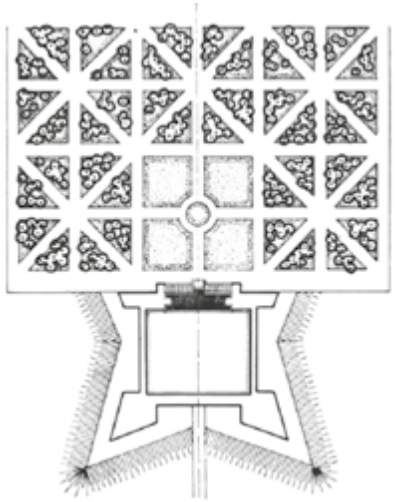

Plan ogrodu zamkowego w Przecławiu, rekonstrukcja opracowana w 1947 r. na podstawie planu Tylmana z Gameren z 2 połowy XVII w. [15]

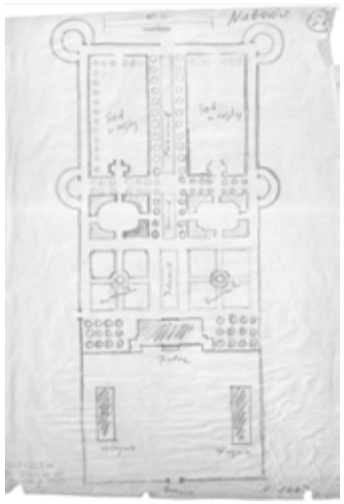

Plan ogrodu w Nieborowie, jedna z rekonstrukcji autorstwa Gerarda Ciołka, Teki Ciołka, NID

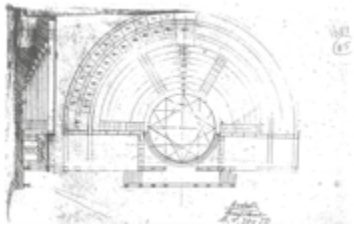

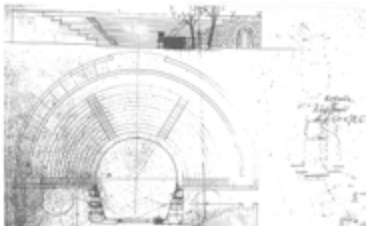

Arkadia pod Nieborowem – amfiteatr, projekt roboczy, 1950, niezrealizowany proj. Gerard Ciołek. Teki Ciołka, NID [22]

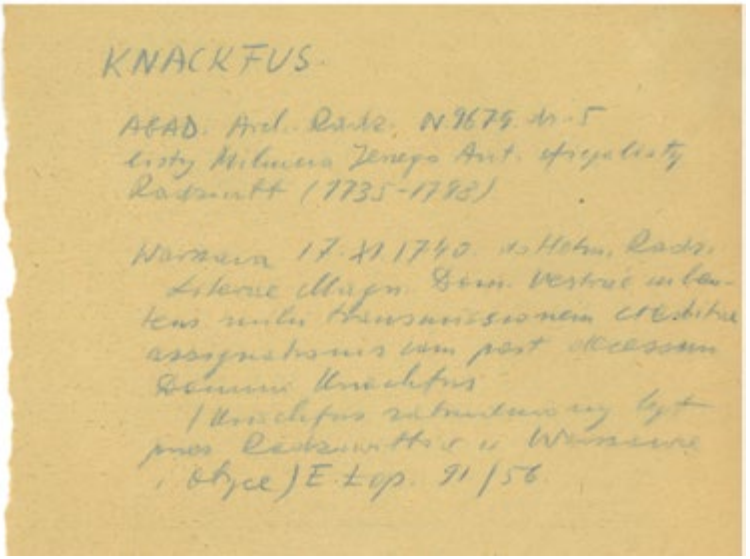

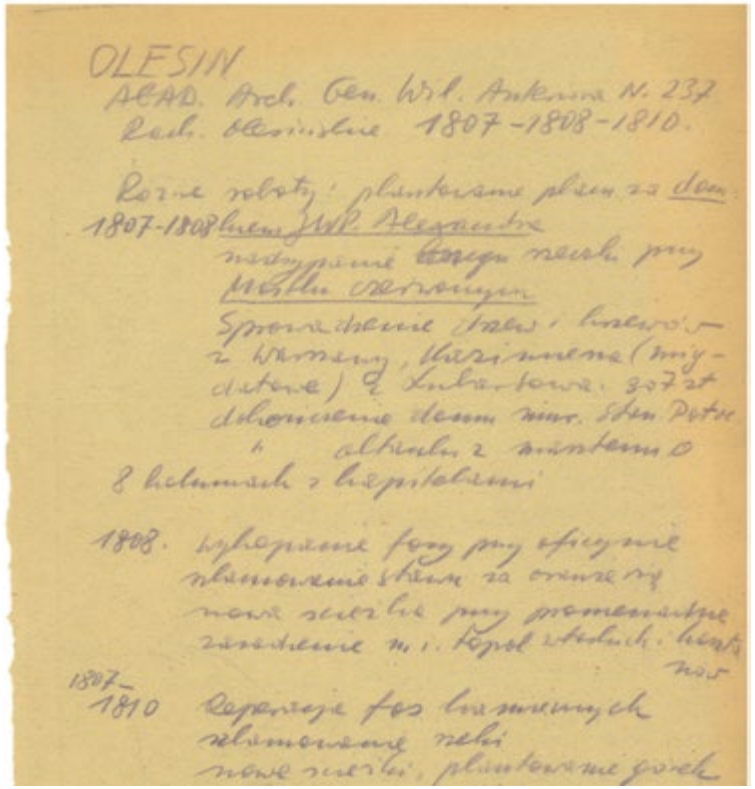

Wypisy Gerarda Ciołka sporządzone w Archiwum Głównym Akt Dawnych (AGAD) w trakcie gromadzenia materiałów źródłowych do historii sztuki ogrodowej w Polsce [22]

Gerard Ciołek na praktyce studenckiej we Frydmanie w 1965 r., fot. A. Böhm

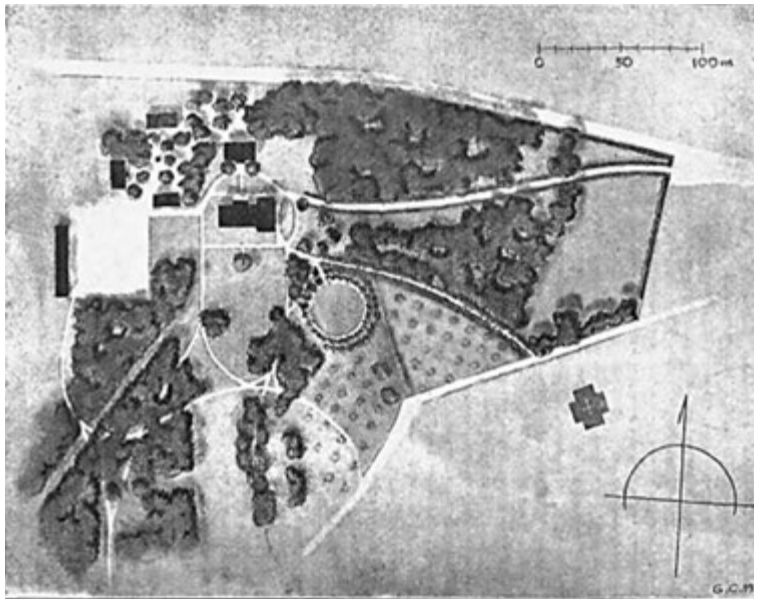

Aleksandria, plan parku, oprac. Gerard Ciołek 1939 [20]

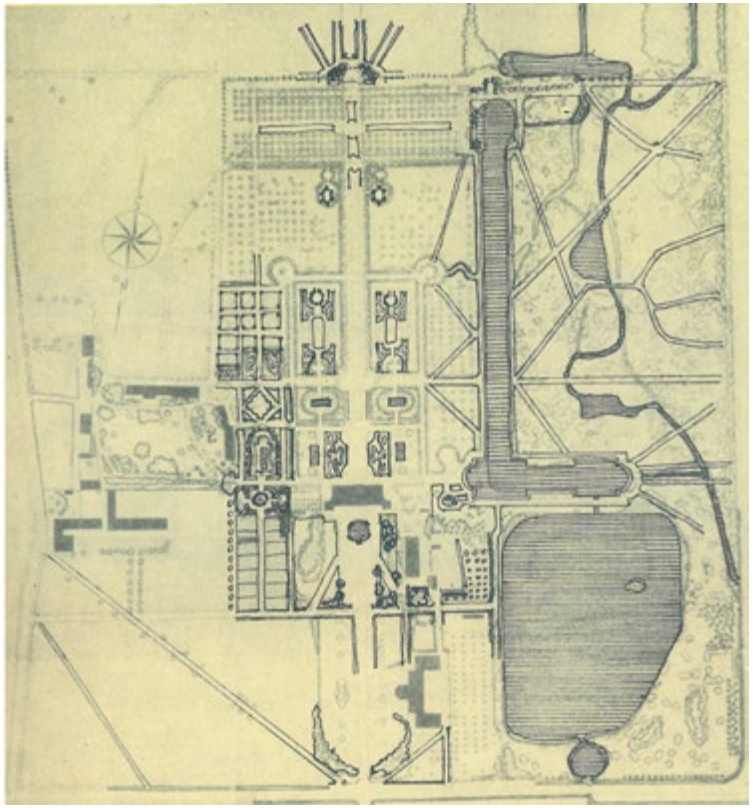

Nieborów – ogród pałacowy. Plan (przed rekonstrukcją) opracowany przez prof. G. Ciołka w 1947 r. przy współpracy S. Miłoszewskiego [19]

Regionalizm w budownictwie wiejskim w Polsce – jego dysertacja doktorska przygotowana w oparciu o badania własne i zbiory Zakładu Architektury Polskiej Politechniki Warszawskiej – to dzieło pionierskie i nowatorskie. Poddał w niej szerokiej analizie budownictwo drewniane analizując jego cechy fizjograficzno-geograficzne, klimatyczne, etnograficzne, materiałowe, techniczne. Pracę cechowało również nowoczesne podejście do pojęcia regionu, które wynikało z przesłanek geograficznych ściśle związanych z krajobrazem. Ciołek pisał: *Wieś polska kształtuje się pod wpływem czynników przyrodzonych i działalności człowieka w odrębne regiony osadnicze i budowlane* (1944) [16].

Podhale, panorama Tatr, Gerard Ciołek 1955 lub 1956, akwarela [21]

Pisząc o problemach planowania przestrzennego koncentrował się głównie wokół zagadnień ochrony i kształtowania krajobrazu oraz zagadnień estetyki, piękna natury i kultury, szczególnie w aspekcie postępującej urbanizacji. Wątek ważny stanowiło również dla prof. Ciołka zagospodarowanie otoczenia zabytków sztuki i przyrody, parków narodowych, ochrona krajobrazów udostępnianych turystycznie oraz projektowanie przestrzeni zielonych. Rozważał też zagadnienia rekonstrukcji krajobrazów zniszczonych. Był nie tylko ekspertem rzeczoznawcą, ale i autorem wielu projektów terenów zieleni.

Zakopane, Gerard Ciołek, 1954, akwarela [21]

Aspektem, który był dla prof. Ciołka szczególnie ważny w pracy badawczej był czynnik rodzimości i tożsamości polskiej kultury na tle kultury europejskiej. Podstawowa była obiektywna ocena dzieła sztuki na tle epoki z uwzględnieniem wszystkich czynników m.in. gospodarczo-społecznych i środowiskowych. Widoczne to jest w jego fundamentalnych pracach o ogrodach i regionalizmie.

Ci, którzy Go znali pamiętają człowieka niezwykle twórczego, aktywnego, otwartego i pełnego radości życia, humanisty o wyjątkowej wiedzy, rzetelności i szerokich horyzontach umysłowych – *dla przyjaciół ze środowiska dóbr kultury Gerard Ciołek był tym, czym w upalny dzień jest kropla wody dla drobin suchego piasku. Radością i spoiwem. Gerard Antoni Ciołek był architektem, urbanistą, badaczem budownictwa ludowego, projektantem skansenów, historykiem sztuki, konserwatorem zabytków i krajobrazu, historykiem i planistą ogrodów oraz rzecznikiem ochrony przyrody* [6]. Pozostawił wielu uczniów, którzy wcielali w życie jego poglądy i kontynuowali badania naukowe. Profesor Ciołek jest szczególnie ceniony przez środowisko konserwatorskie, gdyż właśnie On przyczynił się do pojmowanie ochrony zabytków jako ochrony środowiska i krajobrazu kulturowego. Od 1989 r. Stowarzyszenie Konserwatorów Zabytków przyznaje *Nagrodę im. prof. Gerarda Ciołka* osobom, których postawa i praca nawiązują do dokonań i zainteresowań Profesora [23].

Oprac. Agata Zachariasz

Ex libris – Hortulana Gerhardi Ciołek, autor G. Ciołek, 1941, linoryt, 9x7,1 cm [21]

W 2019 roku ukazała się publikacja Tadeusza Macieja Ciołka zatytułowana *Gerard Ciołek i przyjaciele: Kalendarium życia i pracy 25 pasterzy krajobrazu i zabytków, cz. 1: 1841-1945; cz. 2: 1946-1991,* Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej.

W tym dwutomowym, liczącym łącznie 800 stron dziele, Autor, syn Gerarda Ciołka, zgromadził ogromną ilość danych, materiałów, informacji i komentarzy, przywołał ponad dwa tysiące źródeł i posegregował je. Powstała kronika, kalendarium ochrony przyrody, zabytków oraz krajobrazu, prezentująca ogromny dorobek polskich „pasterzy krajobrazu", grona wybranych osób, których działalność pokazano na tle historii, ważniejszych wydarzeń, a także, co w tym przypadku nieuniknione, z osobistej perspektywy. Książka stanowi zapis zawodowych i życiowych powiązań pomiędzy 25 polskimi architektami, historykami sztuki i konserwatorami zabytków, ze szczególnym światłem skupionym na postaci profesora Gerarda Ciołka. Autor, oprócz nadzwyczaj obszernej, zgromadzonej przez siebie bibliografii, mając do dyspozycji rodzinne archiwum, własne wspomnienia i liczne wywiady z „pasterzami" i ich bliskimi, współpracownikami, uczniami oraz kontynuatorami, z ułamków historii buduje zwartą całość. Niezwykle ważną, poruszającą czytelnika częścią książki jest opis wojennych losów bohaterów, czasem niezwykle drobiazgowy, plastyczny, oddziałujący na wyobraźnię, pokazujący zdarzenia, fakty, walkę, wiarę, nie poddawanie się i trudne powojenne wybory. Czytelnik musi też zmierzyć się z faktem przedwczesnej śmierci Prof. Ciołka i myślami – ile mógłby jeszcze dokonać... Trudno sobie wyobrazić bezradność wobec dwukrotnej odmowy finansowania operacji serca.

Wydawać by się mogło, że książka typu kalendarium nie jest ciekawa, nie wciąga czytelnika. Nic bardziej mylnego. Ta książka frapuje, zaciekawia, chce się czytać dalej, Autor pokazuje wybrane osoby z różnej perspektywy, indywidualnie i na tle wydarzeń zbiorowych, czasem oceniane przez innych, kiedy indziej przez siebie. W tej historii Autor jest swoistym zwornikiem i kronikarzem.

Z recenzji wydawniczej A. Zachariasz, 2019

Krystyna Pawłowska

Słowo wstępne do książki Tadeusza Macieja Ciołka pt. *Gerard Ciołek i przyjaciele: Kalendarium życia i pracy 25 pasterzy krajobrazu i zabytków, cz. 1: 1841-1945; cz. 2: 1946-1991*, Kraków 2019

Postać profesora architekta Gerarda Ciołka znana jest dobrze polskim twórcom i ludziom nauki, zajmującym się kilkoma dziedzinami, a to sztuką ogrodową, architekturą krajobrazu, ochroną zabytków, historią architektury regionalnej, a także projektowaniem architektonicznym i urbanistycznym. Jego fundamentalne dzieło *Ogrody polskie* (1954), od którego zaczęło się gromadzenie na większą skalę i analizowanie wiedzy na ten temat w naszym kraju, stoi na naczelnym miejscu na półce w naszych domowych i naukowych bibliotekach. Teraz obok tej książki będziemy mogli postawić dzieło syna – Tadeusza Macieja Ciołka, które w sposób zasadniczy powiększy naszą wiedzę nie tylko o jego ojcu Gerardzie, lecz także o grupie współpracowników i przyjaciół, zwanych przez autora pasterzami krajobrazu i zabytków (Piotr Biegański, Janusz Bogdanowski, Jan Olaf Chmielewski, Jacek Cydzik, Wanda Genga, Bohdan Guerquin, Stanisław Herbst, Stanisław Lorentz, Longin Majdecki, Alfred Majewski, Zygmunt Miechowski, Stanisław Miłoszewski, Jan Morawiński, Zygmunt Novák, Wanda Pencakowska, Hanna Pieńkowska, Witold Plapis, Tadeusz Przypkowski, Oskar Sosnowski, Jerzy Szablowski, Władysław Terlecki, Tadeusz Tołwiński, Kazimierz Wejchert oraz Jan Zachwatowicz).

Jest to książka pod wieloma względami niezwykła, na co składa się kilka przyczyn.

Doktor Tadeusz Maciej Ciołek (ur. 1947 w Warszawie, absolwent Uniwersytetu Warszawskiego) jest socjologiem i antropologiem – badaczem komunikacji niewerbalnej oraz przestrzennej organizacji zachowań ludzi w miejscach publicznych, a także specjalistą od zasobów informatycznych na temat nauk społecznych w Azji i ekspertem w zakresie docelowej, praktycznej nawigacji po Internecie. W grudniu 1994 r. wraz z trójką kolegów informatyków (Sean Batt, Rob Hurle i Douglas Whaite) z The Australian National University w Canberze założył system „coombs.anu.edu.au" (zlikwidowany w 2010 r.), trzeci lub czwarty serwer www w Australii, a osiemset pięćdziesiąty na świecie. W lutym 2019 r. było ich wszystkich 1 477 803 927, czyli półtora miliona razy więcej. Niezawodową pasją T.M. Ciołka są badania nad geografią, ekologią i logistyką starożytnych i średniowiecznych szlaków handlowych Eurazji oraz genealogie szkół i nauczycieli buddyzmu zen w ciągu ostatnich 100 lat na Zachodzie (www.ciolek.com).

T.M. Ciołek nie jest zatem architektem. Mimo to stworzył dzieło niezwykle przydatne dla architektów, a także historyków sztuki, badaczy historii ogrodów, zabytków, architektury krajobrazu i wszystkich poprzednio wymienionych dziedzin. Książka ta jest bowiem przebogatym zbiorem danych o wysokiej naukowej rzetelności.

Tadeusz Maciej Ciołek od 46 lat mieszka w Australii i nie bierze bezpośredniego udziału w życiu środowiska naukowego i zawodowego, które toczy się w Polsce. Mimo to napisał dzieło bardzo interesujące dla tego właśnie środowiska. Jego informatyczne umiejętności pozwoliły mu zgromadzić i zweryfikować ogromną liczbę danych. Dzięki doświadczeniu i pracy nad wieloma, niekiedy pozornie dalekimi od siebie tematami, potrafił ułożyć te dane w pewien czytelny system. Temu celowi odpowiada dobrze wybrana formuła kalendarium. Dzięki niej autor mógł połączyć dane o zdarzeniach toczących się w ciągu 90 lat, dotyczących wielu osób, spraw i miejsc, w jeden spleciony niczym warkocz wątek.

Kalendarium, jako określony typ opracowania naukowego, często bywa bardzo pożyteczne, ale raczej nie bywa porywające. Czytelnicy korzystają zeń jak z encyklopedii, a nie jak z książki do ciągłego czytania. W tym przypadku absolutnie tak nie jest. To kalendarium jest niezwykle barwne, pełne niebywale interesujących informacji. Jeśli tak jest, to dlatego, że autor posługuje się językiem pełnym emocji, niekiedy poetyckim, niekiedy odrobinę archaicznym – można powiedzieć czarującym. Czytając go, czujemy wielką fascynację syna postacią przedwcześnie utraconego ojca. Wiemy, że najobfitsze źródło jego wiedzy i opinii to wspomnienia o ojcu, obserwacje jego publicznych zachowań i decyzji, a także pamięć jego rozmów z żoną, synami i przyjaciółmi. Taki cenny przekaz dostępny jest tylko w bliskim, rodzinnym kontakcie ojca z synem.

Maciej Ciołek zapytany o źródło wyboru tak oryginalnego języka przywołuje *Rękopis znaleziony w Saragossie* Jana Potockiego i *Mistrza i Małgorzatę* Michaiła Bułhakowa. Te klasyczne wzory wielowątkowych narracji, niestroniących od zawiłości, bogactwa niecodziennych porównań i błyskotliwego doboru słów, tworzą coś więcej niż sam bezpośredni, zwykły przekaz. Tworzą świadomość wielowątkowości dziejów, utkanych z mnogości pojedynczych, równoległych zdarzeń. Tworzą też nastrój, wobec którego czytelnik jest niejako bezbronny – jeśli czyta, to musi weń wejść – stać się na chwilę częścią tego świata.

Zestawienie w jednym chronologicznym wątku informacji o 25 równoległych życiorysach pozwala czytelnikom śledzić i przeżywać powolny bieg historii toczących się w różnych miejscach i w różnych okolicznościach, ale łączących się we wspólny namysł nad sposobami tworzenia i ratowania piękna na świecie. Autorowi, może za sprawą poprzednio

wspomnianych inspiracji, udaje się wciągnąć czytelników w tamte sprawy i tamte czasy.

A czasy, o których mowa, były wyjątkowo trudne, co odbiło swe piętno na losach bohaterów. Szczęśliwie wybrana forma kalendarium pozwoliła na połączenie w całość faktów z życia zawodowego i osobistego. Bo przecież nie jest obojętne, kiedy (listopad 1944 r.), gdzie (w Stalagu XI-B Bergen-Belsen) i w jakich okolicznościach (referat dla współjeńców akowców) Gerard Ciołek wygłosił pierwszą znaną publiczną prelekcję na temat zasad i szans na powojenną odbudowę Warszawy. Bo przecież nie jest obojętne, co było fundamentem jego poglądów, które zaszczepił kilku pokoleniom swoich bezpośrednich i pośrednich uczniów. Bo w końcu też nie jest obojętne, że umarł na serce w Tatrach – w górach, które pierwszy raz zobaczył jako 16-latek, w których zakochał się bezgranicznie, wśród przyrody, którą znał, szanował i chronił.

Profesor Ciołek działał najpierw w Warszawie, potem w Krakowie. Dwa wydziały architektury dwóch politechnik, a także Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego miały zaszczyt korzystać bezpośrednio z jego naukowej wiedzy i dydaktycznych umiejętności. Na obu wydziałach kontynuowane są wątki tematyczne jego prac. Teraz, po ukazaniu się nakładem wydawnictwa Politechniki Krakowskiej książki Tadeusza Macieja Ciołka, badacze wielu dziedzin zyskają nowe, bogate źródło ogólnej wiedzy i drobiazgowych informacji. Będą też mogli zagłębić się w opowieść o ciekawych, dzielnych i mądrych ludziach – swoich poprzednikach.

BIBLIOGRAFIA

[1.] Bogdanowski J., *Profesor Gerard Ciołek, w: Konserwator i zabytek - in memoriam Jerzego Remera,* Warszawa 1991, s. 189-196.

[2.] Chrabelski K., Ciołek G., *Uwagi o potrzebie i metodzie odbudowy zabytkowych ogrodów*, Ochrona Zabytków, R. 2 nr 1, 1949, s. 15-19.

[3.] Ciołek G., *Ogrody polskie*, Warszawa 1954.

[4.] Ciołek G., *Ogrody polskie*, wznowienie przygotował i uzupełnienia napisał J. Bogdanowski, Warszawa 1978.

[5.] Ciołek G., *Polskie ogrody renesansowe XVI wieku*, Biuletyn Historii Sztuki i Kultury, nr 3-4, s. 56-67.

[6.] Ciołek G., *Piękno przyrody i piękno sztuki w planowaniu przestrzennym w Polsce*, Ochrona Przyrody, R. XVIII, Kraków 1948, s. 25-40.

[7.] Ciołek G., *Regionalizm w budownictwie wiejskim w Polsce*, przedruk pracy archiwalnej, t. I i II, oprac. naukowe J.W. Rączka, Kraków 1984.

[8.] Ciołek G., W. Plapis, *Materiały do słownika twórców ogrodów polskich*, Warszawa 1968.

[9.] Ciołek G., Wejchert K., *Konserwacja zespołów urbanistycznych i krajobrazowych*, Architektura, nr 9/10, 1949, s. 247-258.

[10.] Ciołek G., *Z dziejów kartografii ogrodów, w: Rejestr ogrodów polskich*, z. 3, Warszawa 1965, s. 5-30.

[11.] Ciołek G., *Zarys historii kompozycji ogrodowej w Polsce*, Warszawa 1955.

[12.] Ciołek G., *Zarys ochrony i kształtowania krajobrazu*, Warszawa 1964.

[13.] Ciołek T.M., *Gerard Ciołek i przyjaciele: Kalendarium życia i pracy 25 pa-sterzy krajobrazu i zabytków*, cz. 1: 1841-1945; cz. 2: 1946-1991, Kraków 2019.

[14.] Derejczyk E., *Archiwalia Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków w Warszawie*, Warszawa 2005, tam Teki Ciołka, s. 20-23.

[15.] Genga W., Wyżykowski A., *Projekty Gerarda Ciołka rekonstrukcji ogrodów zabytkowych*, Architektura, nr 2-3, 1969, s. 64-69.

[16.] Gerard Ciołek 1909-1966, *profesor - architekt. Wspomnienia. Kontynuacje myśli,* wyd. PK, red. M. Łuczyńska-Bruzda, Kraków 1989.

[17.] Jankowska M., *Gerard Ciołek - badacz i konserwator ogrodów zabytkowych*, PP PKZ, Warszawa 1981.

[18.] Novák Z., *Gerard Ciołek (wspomnienie w 10-lecie śmierci*), Teka Komisji Urbanistyki i Architektury, PAN O/Kraków, T. XI, 1977, s. 167-168.

[19.] Szymański M., *Profesor dr Gerard Ciołek,* Architektura, nr 2-3, 1969, s. 54-61.

[20.] Żelechowska K., Ciołek G., *Ze studiów nad założeniami ogrodowymi Wołynia. Sprawozdanie z badań z roku 1938*, Biuletyn Historii Sztuki i Kultury, nr 1, marzec 1939, s. 19-46.

PRACE NIEPUBLIKOWANE

[21.] Zbiory rodziny Ciołków.

[22.] Materiały z archiwum Instytutu Architektury Krajobrazu na Wydziale Architektury Politechniki Krakowskiej.

[23.] Zachariasz A. tekst o prof. Gerardzie Ciołku na planszę wystawy pt. *Pionierzy polskiej architektury krajobrazu* (kurator wystawy K. Pawłowska) towarzyszącej X Forum Architektury Krajobrazu Kraków 2007, publikowane potem w materiałach pokonferencyjnych.

Koordynator: Katarzyna Hodor
Kuratorzy wystawy: Katarzyna Hodor, Urszula Forczek-Brataniec, Agata Zachariasz
Projekt graficzny/skład: Michał Jandura
Opracowanie plansz: Katarzyna Łakomy, Urszula Forczek-Brataniec, Karolina Porada, Agata Zachariasz.

Wystawa towarzyszy konferencji
Aspekty konserwatorskie i ekologiczne w ochronie krajobrazu
XXVI edycja z cyklu sztuka ogrodowa i dendrologia historyczna
organizowanej przez:
Instytut Architektury Krajobrazu, Zakład Sztuki Ogrodowej i Terenów Zielonych Politechniki Krakowskiej im. Tadeusza Kościuszki, Stowarzyszenie Konserwatorów Zabytków-Zarząd Główny, Sekcję Sztuki i Architektury, Ogrodowej Komisji Urbanistyki i Architektury O/Pan W Krakowie, Sekcję Architektury Krajobrazu Komisji Urbanistyki i Architektury O/PAN W Krakowie
Projekt finansowany przez:

Dofinansowano ze środków Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej

Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki

©Politechnika Krakowska
Kraków 2019